

1.01
Prejeto 20. 5. 2009

UDK 323:371.12(497.4)"1926"

Branko Šuštar *

Nova usmeritev slovenskega učiteljstva leta 1926. Celjska deklaracija o depolitizaciji učiteljske stanovske organizacije**

IZVLEČEK

Na temelju časopisnih virov (*Učiteljski tovariš*, *Slovenski učitelj*, *Edinstvo*) in arhivskega gradiva učiteljskega društva predstavlja avtor depolitizacijo učiteljske organizacije Udruženje jugoslovanskega učiteljstva (UJU) in ponovno enotnost strokovnega/sindikalnega povezovanja učiteljev na Slovenskem. Sprva je zveza slovenskih učiteljskih društev (*Zaveza slovenskih učiteljskih društev*, 1889) združevala vse osnovnošolsko učiteljstvo; konec 19. stoletja pa se je ta učiteljska stanovska organizacija politično usmerila izrazito liberalno, zato so katoliško misleči učitelji osnovali svojo društveno zvezo (*Slomškova zveza* 1900-1926). Politizacija učiteljstva je koristila obema glavnima političnima strankama, učiteljskemu stanu pa ne. Depolitizacija večinske slovenske učiteljske organizacije (UJU, poverjeništvo Ljubljana) je uspela šele leta 1926 s prizadevanji učiteljev s Koroške in Štajerske, ko so na njihovo pobudo so na zborovanju v Celju julija 1926 sprejeli deklaracijo o depolitizaciji. Ta je omogočala vključevanje učiteljstva različnih idejnih in političnih usmeritev v učiteljska društva UJU. Katoliško usmerjeni učitelji so se jim pridružili in konec leta 1926 je prenehala dvojnost stanovskih povezovanj slovenskega učiteljstva.

Ključne besede: Jugoslavija, Slovenija, politika, učiteljstvo, učiteljska društva, depolitizacija, UJU - Udruženje jugoslovanskega učiteljstva, Slomškova zveza, Edinstvo

ABSTRACT

NEW ORIENTATION OF SLOVENE TEACHERS IN 1926. THE CELJE DECLARATION ON THE DEPOLITICISATION OF THE THE TEACHERS' PROFESSIONAL ORGANISATION

On the basis of newspaper sources (*Učiteljski tovariš*, *Slovenski učitelj*, *Edinstvo*) and archive materials of the teachers' association, the author presents the depoliticisation of the teachers' organisation Association of Yugoslav Teachers (Udruženje jugoslovanskega učiteljstva, hereinafter UJU) and the restored unity of the professional and trade union alliance of teachers in Slovenia. Initially the Association of Slovenian Teachers' Societies (*Zaveza slovenskih učiteljskih društev*, 1889) brought together all of the primary school teachers; however,

* Dr., muzejski svétnik, Slovenski šolski muzej, Plečnikov trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: branko.sustar@guest.arnes.si

** V besedilu uporabljene okrajšave: Pov. - Poverjeništvo; SDS - Samostojna demokratska stranka; SU - Slovenski učitelj, glasilo Slomškove zveze; SŠM - Slovenski šolski muzej; UJU - Udruženje jugoslovanskega učiteljstva - Udruženje jugoslovanskega učiteljstva; UT - Učiteljski tovariš, stanovsko politično glasilo UJU - Poverjeništvo Ljubljana.

towards the end of the 19th century, this teachers' professional organisation became distinctively liberally oriented in the political sense, thus the teachers of Catholic persuasion established their own association (Slomšek's Association / Slomškova zveza, 1900-1926). The politicisation of teachers served both main political parties, but not the teachers. The depoliticisation of the majority Slovenian teachers' organisation (UJU, the Ljubljana jurisdiction) succeeded as late as in 1926 thanks to the efforts of teachers from the Koroška and Štajerska regions, when in July 1926 the Declaration on Depoliticisation was adopted in Celje on their initiative. This Declaration allowed for the teachers of various ideological and political orientations to join the UJU teachers' associations. Teachers of Catholic persuasion joined the association, so in the end of 1926 the dual nature of the Slovenian teachers' professional associations came to an end.

Key words: Yugoslavia, Slovenia, politics, teachers, teachers' associations, depoliticisation, UJU - Association of Yugoslav Teachers, Slomšek's Association, the Edinstvo Society

Različna politična usmerjenost slovenskega osnovnošolskega učiteljstva konec 19. stoletja je pripeljala do oblikovanja dveh zvez učiteljskih društev, ki sta predvsem na Kranjskem oz. v osrednji Sloveniji dobrega četrta stoletja zaznamovali nasprotja liberalizma in političnega katolicizma, saj sta bili učiteljski organizaciji povezani vsaka s svojo politično stranko. Tako pregledi šolskih reform,¹ učiteljstva in njihovih društev,² pedagoškega tiska,³ pa tudi sindikalnega gibanja⁴ in moralnega pouka⁵ ter ne nazadnje kulturne politike⁶ opozarjajo na politizacijo učiteljstva, ki je šele novembra 1926 dočakalo "po 26 letih kulturnega boja med učitelji"⁷ spet stanovsko enotnost. Že sodelovanje učiteljstva različnih idejnih usmeritev v vojnih letih stisk in pomanjkanja, posebej pa učiteljsko povezovanje v začetku prve jugoslovanske države so vzbujali upanje za ponovno vzpostavitev stanovske enotnosti osnovnošolskega učiteljstva v eni učiteljski organizaciji, saj med učitelji meščanskih šol, zlasti pa med srednješolskimi profesorji takšne delitve ni bilo. A prizadevanja po prvi svetovni vojni so bila še neuspešna kljub splošni pripravljenosti za strokovno in sindikalno sodelovanje.⁸ Šele trpke izkušnje učiteljstva ob menjavah

¹ Milica Bergant: Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih 1919-1929. Ljubljana 1958, str. 16-25.

² France Strmčnik: Zveza društev pedagoških delavcev Slovenije v luči svoje pozitivne pedagoške tradicije. V: Sodobna pedagogika. Ljubljana 1980, str. 28-29; Tatjana Hojan: 100 let slovenske učiteljske organizacije. Ljubljana 1989, str. 5-6; Mateja Leskovšek: Slomškova zveza 1900-1926. V: Kronika, 2001, št. 3, str. 256-261; Branko Šuštar: Učiteljske organizacije na Slovenskem in njihova idejna usmeritev od srede 19. do sredine 20. stoletja. V: Šolska kronika, 2001, št. 2, str. 334-337.

³ France Ostanek: Pregled slovenskega periodičnega pedagoškega tiska. V: Sodobna pedagogika, 1952, št. 5-6, str. 215-226; Tatjana Hojan: Pedagoški in mladinski listi na Slovenskem v 20. stoletju. V: Kaj bereta slovenski učenec in učitelj, razstavní katalog 69. Ljubljana 1999, str. 16-17, 24-25, 32-33.

⁴ Miroslav Stiplovšek: Razmah strokovnega - sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918-1922. Ljubljana 1979, str. 381-392, 399-401.

⁵ Milan Divjak: Šola - morala - cerkev na Slovenskem. Pota in stranpota laičnega moralnega in družboslovnega pouka v osnovni šoli na Slovenskem 1869-1941. Ljubljana 1995, str. 243.

⁶ Ervin Dolenc: Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929. Ljubljana 1996 (dalje Dolenc, Kulturni boj); isti: Šolsko delo Dragotina Lončarja. V: Glasnik Slovenske matice, 1994, št. 1-2, str. 71-77.

⁷ Dolenc, Kulturni boj, str. 222.

⁸ Branko Šuštar: Povezovanje slovenskega učiteljstva v novi državi med 1918 in 1921. V: Jugoslavija v času. Devetdeset let od nastanka prve jugoslovanske države. Ljubljana 2008 (dalje Šuštar, Povezovanje slovenskega učiteljstva), str. 36-38.

političnega režima v jugoslovanski državi v letih 1924/25, ko so enkrat imeli prednost somišljeniki liberalizma in nacionalnega unitarizma, drugič pa tisti, ki so zagovarjali politični katolicizem, so leta 1926 uveljavile sicer že prej živa prizadevanja za depolitizacijo učiteljske strokovne organizacije.

Slovenska učiteljska društva, ki so od šestdesetih let 19. stoletja združevala učiteljstvo posameznih okrajev, so na iniciativo štajerskih šolnikov leta 1889 oblikovala v slovenski zgodovinski deželah pravo vseslovensko povezavo. Z 'Zavezo slovenskih učiteljskih društev' se je kazala kar navdušujoča podoba 'zedinjene Slovenije', kar je konec 19. stoletja opazil tudi novi ljubljanski škof.⁹ V stanovski organizaciji slovenskih osnovnošolskih učiteljev so se poleg nekdanj prevladujoče katoliške usmeritve vsaj od sedemdesetih let 19. stoletja z novo, liberalno šolsko zakonodajo uveljavljala tudi liberalna stališča. Ta so v učiteljski stanovski organizaciji in med učiteljstvom nasploh prevladala konec 19. stoletja, ko so 1899 izvolili vidna predstavnika narodno-napredne stranske za častna člana učiteljske Zaveze.¹⁰ Zaradi takšne prevlade liberalnih stališč v vodstvu učiteljske Zaveze, ki svojim idejno in politično katoliško usmerjenim kolegom ni priznavala enakopravnosti v učiteljski strokovni organizaciji, je manjšina osnovala svojo učiteljsko organizacijo. Učiteljska Slomškova zveza, ki je nastala na katoliškem shodu septembra 1900, je tako povezala katoliške učitelje in šolske prijatelje predvsem v osrednji Sloveniji. Vendar je tedaj med slovenskim učiteljstvom prevladovala liberalna usmeritev, čeprav je bila na splošno v slovenskih deželah v manjšini, kot je pokazal tudi politični preobrat na Kranjskem po volitvah leta 1908.¹¹ Politizacija slovenskega učiteljstva se je, po spodbudnem sodelovanju učiteljstva v stiskah vojnih let, pričakovanih povojnega časa in poskusih premoščanja katoliško-liberalnih nasprotij med učiteljstvom, po letu 1920 nadaljevala tudi v novi jugoslovanski državi. Liberalno vodstvo Zaveze se je uspelo predstaviti kot edini zastopnik slovenskega učiteljstva in se preoblikovati kar v slovenski del skupne državne učiteljske zveze (Udruženje jugoslovanskih učiteljev - UJU), katoliško usmerjeno Slomškovo zvezo pa kot pokrajinsko in separatistično pustiti zunaj teh povezav.¹² Neposredne koristi učiteljstva, naklonjenega ali včlanjenega v spreminjajoče se režimske stranke, in obrobni položaj drugače usmerjenih so bili posebno opazni ob spremembah vladnih strank, saj so proti političnim nasprotnikom zavzeto uporabljale tudi premeščanje učiteljstva po določilih uradniškega zakona. Slabe izkušnje učiteljstva te ali one usmeritve so po menjavi liberalne usmeritve (pod prosvetnim ministrom Pribičevićem in slovenskim učiteljstvom v Samostojni demokratski stranki SDS) in prevlado političnega katolicizma (s prosvetnim ministrom dr. Antonom Korošcem in Slovensko ljudsko stranko SLS) leta 1925 spodbudile ponovna prizadevanja za depolitizacijo in poenotenje učiteljske organizacije kot strokovne / sindikalne obli-

⁹ Antonu B. Jegliču se je kot novemu slovanskemu in slovenskemu škofu 25. maja 1898 poklonila učiteljska delegacija. Ob predstavitvi delovanja Zaveze slovenskih učiteljskih društev je škof vzkliznil: "To je združena Slovenija!" Anton Bonaventura, UT, 1. 6. 1898, str. 121-123, posebej 123.

¹⁰ Na zborovanju Zaveze septembra 1899 v Gorici so izvolili voditelja narodno-napredne stranke Ivana Hribarja in dr. Ivana Tavčarja za častna člana. Branko Šuštar: Župan Ivan Hribar in šolstvo. V: Homo sum ... Ivan Hribar in njegova Ljubljana. Ljubljana 1997, str. 65-66.

¹¹ Branko Šuštar: Verska šola in liberalni duh učiteljev. Z 'Učiteljskim tovarišem' o liberalni in katoliški usmeritvi slovenskega učiteljstva konec 19. stoletja. V: Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 635-654; Mateja Leskovšek: Slomškova zveza 1900-1926. V: Kronika, 2001, št. 3, str. 255-282.

¹² Dolenc, Kulturni boj, str. 40-43. Šuštar, Povezovanje slovenskega učiteljstva, str. 36-38.

ke povezovanja učiteljstva.¹³ Ko je novembra 1925 z novim prosvetnim ministrom Stjepanom Radićem (HSS) prevzel za liberalnim predhodnikom vodenje šolske uprave v Ljubljani zgodovinar dr. Josip Lončar, je dobila depolitizacija učiteljstva in njegovih organizacij tudi podporo šolskih oblasti.¹⁴

1. Pot do učiteljske deklaracije

Prizadevanja za strogo stanovsko strokovno organizacijo so se po pričevanju iz leta 1926 začela v sežanskem učiteljskem društvu pred prvo svetovno vojno, nadaljevala pa med goriškimi učitelji, ki so kot begunci zborovali 3. 2. 1919 v Ljubljani in v slabem materialnem položaju videli, da potrebujejo res pravo stanovsko organizacijo. Sprejeta resolucija pa ni bila po volji vodstvu Zaveze in Učiteljskega tovariša in begunci so morali utihniti. A službena pot je po vojni zanesla primorske učitelje tudi na Štajersko in Koroško, tudi v mežiško učiteljsko društvo, ki je od prevrata naprej zavzemalo "*najčastnejše mesto v naši organizaciji*". V tem društvu je "*vzniknila Deklaracija*".¹⁵ Pri tem pa je bila gotovo odločilna tudi njihova izkušnja slovenskega učitelja na Koroškem v letih monarhije in v predplebiscitnem času, kot pričuje Rudolf Mencin (1879-1968), ki velja za ideologa deklaracije o depolitizaciji učiteljske strokovne organizacije. Učiteljsko društvo za Mežiško dolino je bilo že leta 1922 eno najbolj delavnih učiteljskih društev, redno je mesečno zborovalo, v njem pa je "*vladal duh strpnosti in načelo nadstrankarstva*". To je pokazalo tudi članstvo, saj so bili v društvu včlanjeni prav vsi učitelji in učiteljice, v njem pa je vladala "*lepa sloga*".¹⁶

Po drugi strani se je tudi medvojno sodelovanje učiteljstva različnih idejnih in nacionalnih usmeritev pri vprašanih preskrbe in plač nadaljevalo po letu 1918, ko je z oblikovanjem Učiteljskega sveta v Ljubljani celo kazalo, da bo prišlo do povezovanja učiteljstva liberalne Zaveze in katoliško usmerjene Slomškove zveze. Pripravljenost učiteljstva, da si po prevratu oblikuje skupno stanovsko organizacijo, je bila splošna, ne pa tudi način njenega oblikovanja. Tudi slovensko učiteljstvo na Koroškem je pred plebiscitom jeseni 1920 v praksi pokazalo, da je možno strokovno povezovanje učiteljev ne glede na idejne razlike, ko so 15. 8. 1919 v Sinči vasi zastopniki treh društev ustanovili Učiteljski svet za Koroško.¹⁷ Učiteljsko društvo v Velikovcu si je prizadevalo ostati pošteno in nadstrankarsko in skušalo vplivati na Zavezo, "*da bi prenehala s kulturnim bojem*".¹⁸ Čeprav je 'Učiteljski tovariš' pisal o združevanju, saj je zahtevalo "*90 odstotkov vsega učiteljstva strogo enotno nestrankarsko organizacijo*",¹⁹ sta ostali dve stanovski organizaciji. Ti sta

¹³ Dolenc, Kulturni boj, str. 207, 211, 219-223.

¹⁴ Ervin Dolenc: Šolsko delo Dragotina Lončarja. V: Glasnik Slovenske matice, 1994, 1-2, str. 71-77; Dolenc, Kulturni boj, str. 218-219.

¹⁵ Josip Macarol: Nekaj predzgodovine k Deklaraciji, UT, 4. 3. 1926, 2, Učiteljsko društvo za Mežiško dolino, UT, 4. 3. 1926, 5. Goriški učitelji so tega leta snovali 'Klub priseljenih učiteljev'. UT, 10. 6. 1926, 2.

¹⁶ Z občnega zbora učiteljskega društva za Mežiško dolino - dne 4. t. m. na Prevaljah, UT, 23. 3. 1922, 4. Predstavljen je tudi nov odbor (predsednik Peter Močnik).

¹⁷ Učiteljski svet za Koroško, SU, 15. 1. 1920, 20.

¹⁸ Odprto pismo tovarišu F. Š-u, SU, 15. 4. 1920, 83.

¹⁹ Drago Hudé: Parasiti, UT, 4. 2. 1920, 1-2. Paraziti so bili učitelji nečlani učiteljske organizacije. Drago Hudé: Združenje sindikatov, UT, 25. 2. 1920, 1.

bili "dejansko privesek obeh odločilnih političnih strank, liberalne in klerikalne".²⁰

Zamisel o depolitizaciji učiteljske organizacije, ki so jo prinašali v okrajna društva UJU mlajši člani, je na Štajerskem junija 1924 pri zagovornikih idejno opredeljene učiteljske organizacije vzbujala negotovanje in strah, da bi s tem šla organizacija "v franže". Član učiteljske organizacije z Brega pri Ptujju se je spotikal nad strpnostjo v društvu do katoliško usmerjenega učiteljstva in bil kritičen do strokovnih predavanj, saj je pogrešal idejno izobraževanje mladih učiteljev, posebno pa učiteljic. Zagovarjal je stališče, da bi bilo treba "jasno povedati, da UJU spoštuje versko prepričanje vsakega, da priporoča intenzivno versko vzgojo v narodnih šolah, a da klerikalec ne more biti član UJU, ker je klerikalizem večni sovražnik narodne naobrazbe, ker je protinaroden in protidržaven ter hoče izrabljati šolo v strankarske namene". Toda mlajši učitelji niso bili enako vneti za tak "boj, ker v njih dušah ne plamti ideja - in ideja je vse".²¹ Pot do uveljavitve strpnega in strokovnega delovanja učiteljstva ne glede na različne idejne in politične usmeritve ni bila niti lahka niti kratka.

Na poziv v učiteljskem listu za diskusijo o smernicah učiteljske organizacije pa je prišlo tudi drugačno mnenje. Fran Brinar iz Gotovelj pri Žalcu je bil za takšno usmeritev organizacije, da lahko vključi vse učiteljstvo, skrbi za ugled in tovarštvo med učiteljstvom, ter za depolitizacijo. "Politična opredeljenost ne pride pri učiteljskem društvu v poštev," saj je v vsakem društvu prišlo do krize ob obravnavi politično-strankarskih in osebnih zadev. Tako ni čudno, da je upokojeni ugledni šolnik in član organizacije tudi deloval v prijateljstvu s krajevnim župnikom. Brinarjevo mnenje "kakor n.pr. član sokolske organizacije ne more biti istočasno član orlovske, tako tudi člani UJU ne morejo biti istočasno člani Slomškove zveze" lahko razumemo kot spodbudo k eni učiteljski organizaciji, v tedanjem vodstvu UJU pa so to s pripisom na pismo razumeli drugače: "Poudariti UJU kot napredno organizacijo."²²

Ko je jeseni 1924 za dr. A. Korošcem (SLS) postal prosvetni minister spet S. Pribičević (SDS) "naš stari zaščitnik naprednega učiteljstva",²³ je sprememba režima poslabšala tudi na položaj Slomškove zveze in njenih članov. Po zborovanju 27. 11. 1924 v Ljubljani je Slomškova zveza začela z akcijo za stalnost službenih mest "ne glede na slučajni režim". Pričakovali so, da bo vsako učiteljsko društvo ob izkušnjah na obeh straneh uvidelo, "da tako ne sme več dalje". V okrožnici, ki so jo poslali posameznim okrajnim društvom UJU (ne pa neposredno vodstvu), so tako 5. 12. 1924 slomškarji predlagali skupno akcijo za skupne stanovske interese v prepričanju, da so učitelji "vsaj v teh vprašanjih edini in složni". A medsebojnega zaupanja še ni bilo. Anton Gnus, voditelj šole v Dolu pri Hrastniku in član vodstva UJU, je v tem videl "neiskrenost Sl. zveze, ki hoče tem potom vtihotapiti v naša uč. društva zmedo itd." V zasebnem pismu strokovnemu tajniku UJU je bil v očitkih oster: "Sedaj pa, ko se vrača članstvu Slom. zv. milo za drago, bi naj ž njo delovali

²⁰ Slovenski šolski muzej (SŠM), arhivska zbirka, fasc. 113, 113/29. Rudolf Mencin: Nekaj življenjepisnih beležk, november 1963.

²¹ SŠM, arhivska zbirka, Udruženje jugoslovanskih učiteljev (UJU), šk. 2, fasc. 7/5, Smernice za poslovanje naše organizacije 1924. 1. Pismo, Breg pri Ptujju, 5. 6. 1924.

²² SŠM, arhivska zbirka, UJU, šk. 2, fasc. 7/5, Smernice za poslovanje naše organizacije 1924. 3. Pismo Frana Brinarja, Gotovelje pri Žalcu, 21. 6. 1924, s pripisom z drugo roko "Poudariti ...".

²³ Peta pokrajinska skupščina UJU poverjeništvu Ljubljana ... Tajniško poročilo... (Rudolf Dostal), UT, 9. 7. 1925, 2-3.

in štitali njene privržence itd." V prid učiteljske stalnosti je res veljalo storiti dooločene korake, a po njegovem mnenju mimo Slomškove zveze, ki zanj ni obstajala. Učiteljska društva naj opozorijo napredna glasila, da ne bodo šla na 'klerikalne limanice'.²⁴

Nekoliko drugače pa so razmišljali učitelji na Koroškem. Odbor Učiteljskega društva za Mežiško dolino je v odgovoru, ki ga je za božič leta 1925 objavil na naslovnici Učiteljski tovariš, sicer podprl poziv k "enotni akciji za skupne stanovske interese" kot "iztreznjenje učiteljstva v stanovsko-političnem oziru", a so mu ugovarjali iz moralnih razlogov. V njihovih očeh je nosila Slomškova zveza sokrivdo za 'stanovsko katastrofo' zaradi svojega molka ob nasilju Koroščevega režima, v iskrenost in resnost njihovega poziva pa so dvomili zaradi napadov na učiteljstvo po časopisju, v katerem so imeli vpliv.²⁵ Slomškovi zvezi pa je veljal tudi očitek pomanjkanja poguma, kot so ga pokazala obmejna učiteljska društva (Mežiško, Marenberško in Slovenjegraško), ki so 7. 12. 1924 priredila protestno zborovanje proti šolski politiki v Sloveniji. Tam so "kljub protestu navzočega poverjenika Luke Jelenca" sprejeli deklaracijska načela. Protestirali so proti kršitvam službene stalnosti pod drugim Pašić-Pribičevićem režimom, ki jim je bil idejno sicer bližje, saj je poverjeništvu UJU molčalo. Koroški učitelji si niso hoteli zapraviti legitimnosti, da se kdaj oglasijo tudi ob kršitvah s strani njim manj naklonjenega režima. Njihova gesta je bila načelna: bili so proti kakršni koli strankarski usmeritvi stanovske učiteljske organizacije. Kljub nezadovoljstvu in dejanski nezaupnici L. Jelenca, že 30-letnemu voditelju učiteljske organizacije, te teme niso odprli na letni skupščini UJU poleti 1925 v Šoštanju, saj je bil tedaj ta njegov jubilej. Ob tem so pričakovali tudi konec njegovega vodenja organizacije.²⁶

Po februarških volitvah 1925, ki so slovenskim liberalcem prinesle le dva poslanska mandata, so 18. 7. 1925 z 'vlado RR' - Radić (HSS) in radikali - postali slovenski liberalci s Pribičevićem del opozicije, kar je vplivalo tudi na njihove kasnejše programe.²⁷ Gotovo je tudi opozicijski položaj stranke SDS in njihovih slovenskih pristašev spodbudil tudi večje razumevanje depolitizacije v politično

²⁴ SŠM, arhivska zbirka, UJU, šk. 2, fasc. 7/9 Razno. 91, Okrožnica Slomškove zveze (Mar. Sadarjeva: podpredsednica in tajnica) 5. 12. 1924 Okrajnemu učiteljskemu društvu v Dol. Lendavi. Prejeto okrožnico je društvo poslalo 13. 12. Poverjeništvu UJU, ki jo je prejelo že 8. 12. 1924 s pismom Antona Gnusa (pod)predsednika učit. društva za Laški okraj. N.d., 92 Okrožnica Slomškove zveze Okrajnemu učiteljskemu društvu v Šoštanju, 5. 12. 1924.

²⁵ "Javen odgovor Slomškovi zvezi na njeno okrožnico našim okrajnim učiteljskim društvom. Pozivate nas k 'enotni akciji za skupne stanovske interese'. Pozdravljamo vsako iztreznjenje učiteljstva v stanovsko-političnem oziru, saj smo vedno z vso resnobo delovali v tej smeri. Baš zato izjavljamo, da Vam ne moremo priznati upravičenosti za inicijativo v tem pogledu in Vašemu koraku potrebne moralne treznosti, dokler niste imeli poguma, kakor so ga pokazala naša obmejna društva na protestnem zborovanju v Dravogradu, ter ne priznate svoje sokrivde na naši stanovski katastrofi, ki ste si jo nakopali z molkom napram nasiljem Koroščevega režima. Tudi nam je težko verjeti v iskrenost in resnost Vaše akcije, dokler se ponavljajo v listih grožnje, dopisi in članki, ki ponižujejo ves naš stan in ki bi jih lahko zabranili. Odbor učit. društva za Mežiško dolino." UT, 25. 12. 1924, 1.

²⁵ Gospod Ivan Štrukelj, predsednik Slomškove zveze, UT, 18. 12. 1924, 5. Listnica uredništva, UT, 18. 12. 1924, 5. Kratko so ugovarjali nedeljskemu Slovencu, da nimajo volje "kreniti od nacionalne smeri ... niti v smer črne in tudi ne rdeče internacionale". Kot lahko sodimo po zapisu V obrambo učiteljskega stanu, n. d., 3. so bili posebej občutljivi za pisanje Domoljuba.

²⁶ Protestno zborovanje priti šolski politiki v Sloveniji, UT, 27. 11. 1924, 4. SŠM, arhivska zbirka, fasc. 113, 29, str. 9, Rudolf Mencin: Nekaj življenjepisnih beležk, november 1963. Peter Močnik, Kako je nastala Deklaracija? UT, 8. 4. 1926, 2-3.

²⁷ Momčilo Zečević: Na zgodovinski prelomnici. Maribor 1986, str. 92. Posebej je na politične razmere v Sloveniji vplival tudi Blejski sporazum 11. 7. 1927 med radikali in SLS; n. d., str. 97.

demokratsko usmerjenih učiteljskih vrstah v UJU, kot so jo imeli takrat, ko so bili del vladajoče koalicije. Kot je to označila Angela Vode, je vedno večji vpliv političnih strank na učiteljstvo zaradi menjave politične oblasti ustvarjal v učiteljih "*zavest nestalnosti in nenehnega poniževanja*". Z depolitizacijo so se hoteli otresti političnega pritiska.²⁸ Spremembo razpoloženja med učiteljstvom, ki je leta 1925 spremljalo prizadevanja za depolitizacijo učiteljstva, je pokazal npr. oktobrski uvodnik urednika Ivana Dimnika v 'Učiteljskem tovarišu'. Zavzel se je za takšne etične, kulturne in socialne vrednote organizacije, ki so nasprotovale političnemu posredovanju pri nameščanju učiteljstva, bil za medsebojno spoštovanje učiteljstva, kar bi onemogočalo, da bi v javnosti deloval učitelj proti učitelju iz političnih in osebnih stališč.²⁹ Tudi uvodnik 'Učiteljskega tovariša' sredi decembra 1925 z naslovom 'Perspektive' je na naslovnem listu objavil resolucijo odbora Učiteljskega društva za Mežiško dolino o šolskem zakonu, stanovski politiki, depolitizaciji šolstva, disciplinskih zadevah in šolskih razmerah, ki jo je odbor društva sprejel 2. 12. 1925. Spremenjeni politični položaj je narekoval enak odnos UJU do vsakega političnega režima glede dejanj na področju stanovske politike, posebej glede izrabljanja 71. člena uradniškega zakona v politične namene. Najpomembnejša pri depolitizaciji šolstva pa jim je bila nepristranskost personalnih postopkov, kar so hoteli zavarovati pred strankarskimi pritiski, "*pa bodi, da je iz naših vrst ali ne*".³⁰ Kakšno hudo preizkušnjo so doživeli učitelji v letih 1924/25, je 'Učiteljski tovariš' predstavil spomladi 1927: "*Za klerikalnim režimom je prišel demokrati, ki je pometal na drugo stran med učiteljstvom v Sloveniji in na Hrvaškem, za tem je prišel radikalni režim, ki je zarezal brazde v Srbiji in za njim je prišel radičevski režim, ki je v največjih dimenzijah pometal in preganjal v znamenju revanž in rehabilitacije med učiteljstvom po Hrvaškem*".³¹ S podobnimi izkušnjami so postajala stališča učiteljstva Mežiške doline o depolitizaciji učiteljske organizacije vedno bolj sprejeta na Štajerskem, kmalu pa tudi drugod.

A slovensko vodstvo UJU je ostalo pri svojem in Luka Jelenc je nekritično vztrajal pri čim tesnejših stikih organizacije s svojo stranko (Pribečevičevo SDS), čeprav so se v ožjem sosvetu UJU slišali tudi drugačni glasovi. Ko je tudi 'Učiteljski tovariš' objavil nekaj takih člankov, je Jelenc zahteval, da razčistijo vprašanje smeri stanovske politike, in tako je bila tema sprejeta na dnevni red širšega sosveta UJU v

²⁸ SŠM, arhivska zbirka, fasc. 296, Angela Vode (1892-1985), 296/13. A. Vode, Stanovska organizacija - sredstva za samoobrambo in samopomoč, (tipkopis) 1958-1960, str. 9-11.

²⁹ Ivan Dimnik: Za etične, kulturne in socialne vrednote naše organizacije, UT, 15. 10. 1925, 1. Mežiško društvo je pozneje ocenjevalo, da je v članku kot prvi odločno opozoril na etične temelje organizacije in duhovno prelomil z usmeritvijo prejšnjega vodstva. Naš odgovor na klevete, UT, 15. 4. 1926, 1.

³⁰ Perspektive, UT, 17. 12. 1925, 1. Kakšen razvoj v pisanju je naredil 'Učiteljski tovariš' (in njegov urednik Dimnik) od leta 1924, je od konca leta 1926 pisalo 'Edinstvo, šolsko politični list', glasilo nasprotnikov depolitizacije. Navajali so trditve, da 'Učiteljski tovariš' ne propagira slovenskega separatizma (ob zborovanju ljubljanske Slomškove zveze 9. februarja 1924) do pisanja Slomškove zveze o državni vzgoji in "*bratov klerikalnega rimsko-katoliškega naziranja, ki so bičali slovensko napredno učiteljstvo...*". Kako je pisal urednik 'Učiteljskega tovariša' Dimnik l. 1924, Edinstvo, 22. 12. 1926, 1-2. "*Slomškova Zveza je le smešna figura, ki jo izrablja klerikalna stranka za štafažo in oprodo, vse odločilno delo pa gre potom duhovščine in po njeni volji*." UT, 18. 9. 1924. "Ali smo za stanovsko neodvisno strokovno organizacijo ...", Edinstvo, 12. 1. 1927, 3. Bistvo neuspešnega združevanja je bilo v tem, da slomškarjem niso priznavali pravice do lastne kulturne organizacije in stališče, da skupna UJU večinsko določa (tudi politično) usmeritev organizacije. Le z besedami, izjavami pa so pozivali učiteljstvo k vstopu v UJU ne glede na politično usmerjenost. UT, 4. 12. 1924.

³¹ Partizanstvo in strankarsko premeščanje učiteljstva, UT, 14. 4. 1927, 1.

začetku januarja 1926. Še pred sejo pa so se na neformalnem sestanku v Mariboru zbrali nekateri predstavniki učiteljskih društev s Koroške in Štajerske in videli, da se večina učiteljstva zavzema za načelno novo, odločno stanovsko smer neodvisno od posameznih političnih strank. Pobuda iz Mežiške doline je tako na mariborskem sestanku predstavnikov dvanajstih učiteljskih društev doživela potrditev: deklaracijo o nepolitični usmeritvi učiteljske organizacije so nato kot predlog za sejo poslali v Ljubljano in ostalim okrajnim društvom.³²

2. Spremembe v vodstvu UJU in učiteljsko deklaracijsko gibanje 1926

'*Deklaracija o bistvu, nalogah in smeri naše stanovske politike*' je bila v 11. točkah objavljena 14. 1. 1926 v 2. številki 'Učiteljskega tovariša'. V njej izstopa jasna depolitizacija UJU in s tem združitev vsega učiteljstva v le eno strokovno organizacijo.³³ Uradno je sprejel deklaracijo širši sosvet ljubljanskega poverjenišva UJU na zelo burni seji 10. 1. 1926 v dvorani Mestnega magistrata v Ljubljani. Proti deklaraciji, ki je zagovarjala nepolitično in za vse učiteljstvo odprto strokovno organizacijo, sta bila le predstavnika dveh društev in vodstvo poverjenišva, ki je odstopilo, saj so se slišale ugotovitve o nezaupnici. Luka Jelenc, dolgoletni predsednik učiteljske organizacije (najprej Zaveze, nato ljubljanskega poverjenišva UJU), ki je kot član vodstva SDS že tri desetletja usmerjal učiteljstvo tudi v tesne politične povezave z liberalnim strankarstvom, je poskusil še z enim manevrom. Na seji sosveta sta sicer odstopila L. Jelenc kot poverjenik in Rudolf Dostal kot strokovni tajnik, kar pa sta pozneje neuspešno poskušala preklicati. Po njunem odstopu je namestnik poverjenika Anton Gnus že 16. 1. 1926 sklical sejo ožjega sosveta in nanjo povabil namesto obeh, ki sta odstopila, dva člana namestnika. Sosvet se je na novo konstituiral z A. Gnusom, starejšim in uglednim šolnikom, šolskim upraviteljem v Dolu pri Hrastniku kot poverjenikom in z Josipom Lapajnetom kot tajnikom. Spremembe so tudi naznanili policijski direkciji in glavnemu odboru UJU, kot so določala društvena pravila.³⁴ O teh spremembah v slovenskem poverjeništvu UJU je poročal tudi tržaški Učiteljski list. Poudaril je bistveno: prelom učiteljstva s tradicionalnim stališčem do političnih strank in sprejemanje načela stanovske organizacije, ki naj se ne veže na nobeno stranko ali režim.³⁵ Deklaracijo so namenili za potrditev na prihodnji pokrajinski skupščini UJU. V 'Učiteljskem tovarišu' so zatem pisali, da "*nedeljski pokret*" 10. 1. 1926 ni imel osebne ali politične značaja, temveč načelno usmeritev organizacije. Jelencu so vsi priznavali "*nevenljive zasluge*", a hkrati so omenjali tudi teror, s katerim je predsedstvo dušilo nepolitično usmeritev učiteljske organizacije. Tradicionalna usmeritev UJU ni več ustrezala. "*Depolitizacija je potrebna in mogoča!*" se je za novo pot organizacije zavzel eden od starejših učiteljev. Drugi pa je izjavil:

³² Peter Močnik: Kako je nastala Deklaracija? UT, 8. 4. 1926, 2-3. Predlog deklaracije je razposlal "tovariš Mencin (ker ni bilo časa in ne upati, da bo to storilo poverjenišvo)".

³³ Deklaracijo o bistvu, nalogah in smeri naše stanovske politike, UT, 14. 1. 1926, 1.

³⁴ Njuno izjavo z dne 18. 1. 1926 je objavilo 'Jutro', nato še UT: Izjava, UT, 28. 1. 1926, 3-4. Ivan Dimnik: Na izpade v 'Jutru', UT, 4. 2. 1926, 1. Ivan Dimnik se je zavzemal za depolitizacijo UJU in v tem smislu urejal UT, kar pa je Jelenc imel za "*izpad proti stranki*", kateri sta pripadala tako Dimnik kot Jelenc. - O delovanju poverjenišva UT, 22. 7., 6, o A. Gnusu prim.: 30-letnica organizacijskega dela poverjenika Antona Gnusa, UT, 29. 7. 1926, 1 (s sliko).

³⁵ V slov. poverjeništvu UJU, Učiteljski list (Trst), 15. 2. 1926, 32.

"Najprej smo učitelji, potem prosvetni delavci, nato nacionalisti in navsezadnje šele pripadniki te ali one stranke."³⁶

V nepričakovano zadnjem poročilu o delovanju UJU v letu 1925, ki ga je na seji sosveta predstavil tedanji poverjenik Jelenc, se je branil ugovorov in nasprotovanj ter vztrajal pri svojih načelih, "da ni dovolj, da se vzgaja naš naraščaj samo stanovsko in temeljito strokovno, temveč, da se vzgaja tudi politično, da ne stopijo naši mladi tovariši politično nezavedni, politično neizobraženi v življenje". Pohvalil je veliko delo poverjenišva in kritikom očital, da hočejo organizacijo razrušiti, a "niti pri ustanavljanju niti pri izpopolnjevanju naše organizacije še z mezincem niso ganili", nekateri pa so bili med najhujšimi borbami za učiteljski ugled in obstoj celo "v nam sovražnem taboru". In takim, ki so hoteli "razdijati mogočno našo organizacijo", je zaklical: "Roko proč ...!" Poleg kritike dela odsekov, ki so delovali kot kakšna samostojna društva, je Jelenc pozival k edinosti v glavnih ciljih organizacije in bil za obravnavo "pritožbe in napake uprave" na društvenih organih in srečanjih. Mariborski neformalni sestanek predsednikov nekaterih učiteljskih društev 3. 1. 1926 "za hrbtnom poverjenišva" je omenil "z globokim obžalovanjem" kot neodkritosrčnost in zahrbtnost ter pozval nazaj k edinosti. Sklenil je s komentarjem sestave državnega Glavnega prosvetnega sveta, saj so bili vanj imenovani Vuksanović za UJU, zraven pa še "predstavniki separatističnih smeri": Stanković za srbsko, Tomašič za hrvaško in voditelj Slomškove zveze Iv. Štrukelj za slovensko učiteljstvo. To je bila zanj še večja klofuta kot takrat, ko jih minister Radić ni hotel sprejeti kot predstavnike UJU, a 'Učiteljski tovariš' se na to ni odločno odzval. Jelenc je zborovalcem zatrdil, da Štruklja niso mogli imeti za predstavnika slovenskega učiteljstva, "nego le za predstavnika klerikalnega učiteljstva. Slov. Učit. se ne izdaja kot glasilo slov. učiteljstva, nego kot glasilo Jugoslovanskega kršč. učiteljstva." Vsaj pri jugoslovanski usmeritvi bi lahko kritik separatizma pohvalil slomškarje! A je ostal na politični ravni s prepričanjem, da to imenovanje ne bo vplivalo na volitve, "ker je gotovo, da Radić ne dobi od Slomškarjev na volitvah ne ene kroglice, pač pa vse Korošec".³⁷ Že med njegovim govorom so se slišali medklici, nadaljnja razprava o usmeritvi stanovske politike pa je pripeljala nato do spremembe v vodstvu poverjenišva, boj za deklaracijo (in proti njej) pa s tem ni še bil sklenjen. Ko je Mencin na seji vodstva UJU 10. 1. 1926 predstavljal deklaracijo, je poudaril koroško izkušnjo: "V mežiškem društvu so včlanjeni vsi, ker vlada tam svoboda nazorov in vesti."³⁸

O novi nepolitični usmeritvi slovenske učiteljske organizacije sta zavzeto pisala 'Jutro' in 'Učiteljski tovariš', ki je tudi komentiral pisanje prvega. Slednji je 18. 2. 1926 poročal kaj so dobivali posamezni učitelji v razpravo na okrajnih društvih. UJU se na 'nova pota' ni mogla usmeriti prav lahko, saj je šlo kar za "revolucionarni pokret v organizaciji", za prelom s tradicijo, ki pa je bil obrnjen v prihodnost. Tako se je tudi med osnovnošolskim učiteljstvom uveljavilo prizadevanje za stanovsko in strokovno osamosvojitve organizacije, kar pa nihče ni odrekal ne meščanskošolskim učiteljem ne srednješolskim profesorjem. Pobudniki deklaracije so se skoraj opravičevali, ker je seja vodstva slovenskega dela UJU dobila "neobičajen, ne-

³⁶ Poročilo o seji širjega sosveta UJU Pov. Ljubljana dne 10. januarja 1926 v dvorani ljubljanskega mestnega magistrata, UT, 21. 1. 1926, 1-2.

³⁷ SŠM, arhivska zbirka, UJU, šk. 3, 1926, fasc 9/3. Poročilo poverjenika L. Jelenca 10. 1. 1926.

³⁸ Poročilo o seji širjega sosveta UJU Pov. Ljubljana dne 10. januarja 1926 v dvorani ljubljanskega mestnega magistrata, UT, 21. 1. 1926, 2.

pričakovan in nezaželjen zaključek" (z odstopom dveh vodilnih, ki sta se znašla v nasprotju s stališči drugih članov širšega sosveta),³⁹ ter pojasnjevali, da so vodstvo sprti seznanjali z razpoloženjem med učiteljstvom. A na ljubljanski seji je vodstvo z L. Jelenčcem hotelo "zgolj s formalnimi argumentacijami udušiti to voljo" predstavnikov učiteljstva. Volja za osamosvojitve stanu in neodvisnost organizacije je bila res velika. Ožji sosvet UJU je nato 23. 1. 1926 pozval okrajna učiteljska društva naj glasujejo o deklaraciji⁴⁰ in tako omogočijo delegatom društev jasna stališča na načrtovani poletni skupščini. Večina društev je usmeritev deklaracije podprla, druga so imela pripombe (tako je ptujsko učiteljsko društvo pogrešalo opredelitev za napredni šolski program, jugoslovansko ideologijo in nacionalno vzgojo, hkrati pa bilo za depolitizacijo šolstva),⁴¹ nekatera pa so bila tudi proti. Za usmeritev k enotni organizaciji učiteljstva so se sklicevali tudi na Ganglove besede septembra 1919.⁴² Hkrati so učitelji priznali potrebo po strpnosti in medsebojnem spoštovanju in se zavedali, da jih ni ločeval svetovni nazor temveč "nečedna dnevna strankarska politika, ki je le grobo potvarjanje svetovnih nazorov".⁴³

Idejni boj je od ljubega miru in "*patriarhalične domačnosti*" organizacijo iz apatičnosti usmeril v razburljiv vrtinec idejne in načelne razprave.⁴⁴ Zadihali so svobodneje, posebno tisti, ki niso bili istega političnega mišljenja kot bivše vodstvo poverjenišva UJU in so se čutili v učiteljski organizaciji kot člani druge vrste. A okrajna društva so posebej na Štajerskem pojmovala stanovske naloge pravilneje od ljubljanskega vodstva.⁴⁵ Zavedali so se, da je deklaracija prinesla "*notranji preokret*" v organizaciji, a preorientacija je bila rezultat "*mnogih bridkih izkušenj*"

³⁹ Pozneje sta poskušala preklicati odstop in v začetku februarja 1926 to doseči tudi prek vodstva beogradskega UJU, a ljubljansko poverjenišvo tega ni sprejelo. Članstvu!, UT, 11. 3. 1926, 1. Nasilje nad urednikom Učit. tovariša, n.d., 2. V februarju je posredoval v Ljubljani tudi podpredsednik UJU Vlado K. Petrovič (prim.: Za načelno, ne osebno borbo!, UT, 31. 3. 1926, 2-3). Kot pooblaščenec beogradskega izvršnega odbora UJU je poskušal posredovati Flerè, a je po Jelenčevem nastopu 2. 3. 1926 in poskusu odstavitve urednika UT na 6. seji ožjega sosveta UJU 7. 3. nato odnehal. Iz seje ožjega sosveta in eksekutive Pov. UJU v Ljubljani, UT, 15. 4. 1926, 4.

⁴⁰ Situacija, UT, 25. 3. 1926, 4. Do tedaj so proti deklaraciji glasovala 3 društva (Brežice-Sevnica, Ljutomer, Šmarje-Rog., za deklaracijo pa 18. Uspeh okrožnice št. 100 poverj. UJU 17. 2. je bil v odgovorih društev: v 29 za nove smernice stanovske politike, v 3 pa proti. Glede oblike pa je bilo 25 društev za novo smer v obliki deklaracije, 4 pa v uresničevanju 2. člena pravil. Josip Lapajne, VI. Pokrajinska skupščina ..., UT, 22. 7. 1926, 2.

⁴¹ SŠM, arhivska zbirka, UJU, 1926, 9/6 Celjska skupščina: Ptujsko učit. društvo (o deklaraciji), s.d. (1926).

⁴² Deklaracija o bistvu, nalogah in smeri naše stanovske politike, UT, 14. 1. 1926, 1. Na uvodnem mestu ..., n. d., 2 - Ker sta podala ..., n. d., 2. Posle poverjenika je sprva začasno prevzel namestnik Ant. Gnus, tajniške pa V. Mlekuž. Da ne bo napačnih govoric ..., n. d. 2. Josip Ribičič: Nova pota, UT, 21. 1. 1926, 1. Članstvu - okrajnim društvom! UT, 28. 1. 1926, 1. V Mariboru so se 3. 1. 1926 zbrali "*predsedniki mežiškega, ormoškega, ljutomerskega, mursko-sobotskega, slovenjegraškega, sv. lenartskega, mariborskega-mesto, mariborskega-okolica, gornjegrajskega, šmarsko-rogaškega, dolenjendavskega in ptujskega učiteljskega društva.*" Za enotno strokovno organizacijo vsega jugoslovenskega učiteljstva, UT, 28. 1. 1926, 1.

⁴³ Bogumil Medvešček: Realizacija deklaracije, UT, 28. 1. 1926, 1-2. Sklepi okrajnih učiteljskih društev k Deklaraciji.; Izjava: Splošne vesti..., UT, 18. 2. 1926, 2-3.

⁴⁴ Ivan Dimnik: Idejna borba, UT, 25. 2. 1926, 1.

⁴⁵ Vinko Möderndorfer: Za jasnost nove idejne smeri naše organizacije, UT, 25. 2. 1926, 1-2 Zavrnil je označbo deklaracije za socialistično, saj je bila večina učiteljstva v društvu za Mežiško dolino, ki je podpiralo deklaracijo politično usmerjena demokratsko, tj. k stranki, ki je smešila deklaracijo. Zatrdil je, da naredi več za narodno edinstvo tisti, ki bo vključil v UJU slovenske in hrvaške učitelje, ki še niso bili člani, kakor pa tisti, ki se razglašajo za varuha narodnega edinstva, vse druge pa ima za protidržaven element. Zanimiva pa je bila M. izjava v UT, 4. 8. 1922, 3, ko se je zanj zavzela UJU. Zahvalil se je za podporo, s katero so "*najjasneje dokazali, da ne pripoznate v obrambi organizirancev neenakopravnosti članov različnih svetovnih naziranj*".

učiteljstva zaradi službenih predstavitev. Posebej se je pokazalo, da je bil dotedanji politični ugled in vpliv UJU odvisen od slučajnih razmerij političnih sil in je ob politični spremembi "*padel pod ničlo*". Tako so pričakovali v društvih tehtanje argumentov in ne tega, ali je kdo 'napreden' ali 'klerikalen'. V organizaciji so hoteli zastopati načela, ki so jih lahko uveljavili za vse člane UJU. O svobodomiselnih kulturnih načelih je Peter Močnik zelo strogo ocenjeval, da je bilo zanje le prav neznamen del učiteljstva: da za svobodomiselna načela borbeno v resnici "*ni bilo slovensko učiteljstvo nikdar (kakor tudi nobena slovenska stranka), hotelo je biti samo 'napredno'*".⁴⁶

V prvi marčevski številki 'Učiteljskega tovariša' leta 1926 je zagovornik deklaracije Rudolf Mencin obširno predstavil "*stališče napram 'Slomškovi zvezi'*", drugim učiteljskim društvom in političnim klubom.⁴⁷ Stališče Slomškove zveze sploh ni imelo vpliva na njihova mnenja, hkrati pa je z vidika deklaracije niso sprejemali kot stanovsko-politično organizacijo: država je bila skupni gospodar državnih namoščencev. Povsem jasno je vztrajal pri enotni organizaciji (in eni stanovski organizaciji), temelječi na okrajnih društvih, delovanju za omejene skupne stanovske interese, in zagovarjal strogo disciplino članov pri usmeritvi organizacije. Če UJU zastopa načelo, da se pri imenovanjih ne sme uveljaviti strankarski vpliv, jo mora pri tem podpirati vsak član (tudi član kakšnega učiteljskega političnega kluba) in je popolnoma nemoralno, če si išče pri svoji stranki protekcijo pri kadrovskih zadevah. Prav "*tesni strankarji*" vsakokratne trenutno vladajoče stranke so povzročili tudi krivice učiteljem drugačnega mišljenja.⁴⁸ "*Koliko časa bo vladalo partizansko preganjanje učiteljstva*," so se spraševali. In odgovor: Dokler bo učiteljstvo samo podpiralo politično, strankarsko/partijsko (zapisali so: 'partizansko') premeščanje učiteljstva in se ne bodo otresli kolegov, ki goje in netijo "*partizanstvo*", ki strankarsko izrabljajo, namesto da stanovsko branijo posamezne učitelje.⁴⁹

Razprava v učiteljskem tisku je pokazala tudi na pomisleke ob tej deklaraciji. Radoslav Knaflič je marca 1926 v 'Učiteljskem tovarišu' pisal, da z depolitizacijo ponujajo šolstvo nepoklicanim. Čudil se je, da je prišel predlog deklaracije iz vrst UJU, ne pa iz Slomškove zveze.⁵⁰ Ugotovitev je zanimiva, saj dokler ni večina članstva v UJU vzela ideje depolitizacije učiteljske organizacije za svojo, so bila tovrstna prizadevanja slomškarjev kot manjšine pač zaman. Odločilni korak je lahko naredila le večina v večinski organizaciji - pa še ta ne zlahka. Kriza med učiteljstvom ob deklaraciji je bila rezultat dolgotrajnega boja med članstvom, kriza je bila "*revolucija, ki so jo izsilile razmere*" in deklaracija - dete časa. Tako zagovornik 'Slomškove zveze' v ljubljanskem učiteljskem društvu UJU marca 1926 ni podcenjeval, da je katoliško usmerjena učiteljska organizacija imela za seboj močno

⁴⁶ Peter Močnik: K idejnemu in kulturnemu programu UJU, UT, 18. 2. 1926, 1. Zatrnil je, da tudi najodločnejši 'liberalci' pošiljajo svoje otroke v samostanske šole in da je 'napredno' pomenilo pravzaprav 'antiklerikalno'.

⁴⁷ Ivan Dimnik: Učiteljski politični klubi, UT, 4. 3. 1926, 2. V nedeljo je bil znova ustanovljen 'Demokratski klub učiteljstva'.

⁴⁸ Naše stališče napram 'Slomškovi zvezi' in drugim učiteljskim društvom ter političnim klubom, UT, 4. 3. 1926, 1

⁴⁹ Koliko časa bo vladalo partizansko preganjanje učiteljstva, UT, 4. 3. 1926, 3.

⁵⁰ Radoslav Knaflič: Proglas-Deklaracija, UT, 18. 3. 1926, 2. Knaflič, sicer tudi sam naklonjen poudarjanju 'narodnega in državnega edinstva', si je prizadeval za slovo "*prepirujočih se Svato-pulkovih sinov*" in se ob gibanju za izstop iz UJU zavzemal za odložitev takšne odločitve do 1. 3. 1927 in za razčiščevanje kot pot k slogi. Našemu tovarištvu, UT, 28. 10. 1926, 2.

politično stranko (SLS), je pa pričakoval tudi pri njih duh strpnosti: najprej stan, potem drugo. Velik uspeh deklaracije je bil prav v njenem vplivu na člane Slomškove zveze.⁵¹

1. Luka Jelenc

2. Rudolf Mencin

3. Ivan Šmajdek

1. Luka Jelenc, od 1895 do januarja 1926 voditelj učiteljske organizacije Zaveza / UJU, poverjeništvo Ljubljana (Petindvajsetletnica ..., Ljubljana 1913, str. 56-57).
2. Rudolf Mencin, "idejni vodja borbe za Deklaracijo" (Učiteljski tovariš, 6.7.1939, str. 6).
3. Ivan Šmajdek, nasprotnik deklaracije o depolitizaciji UJU in voditelj društva Edinstvo 1926-1928 (ARS, AS 231, personalne mape).

'Ali moremo biti za Deklaracijo?' se je v 'Učiteljskem tovarišu' spraševal Ivan Šmajdek in zagovarjal dobre odnose organizacije s političnimi strankami "katerih šolsko-politični program je šoli in učiteljstvu najbližji", ne pa s takimi, ki so bile za pokornost šole določenemu stanu. V deklaraciji je videl celo nevarnost, da bi preprečevala učiteljstvu "nacionalno-politično delovanje". Tudi večina učiteljstva včlanjenega v UJU mu je bila dokaz, da zastopa organizacija ves učiteljski stan. V njej je bilo dovolj "najširše duhovne svobode" in značajno učiteljstvo deklaracije meglenih fraz ni potrebovalo. Urednik lista je v manjšem zapisu konec marca 1926 ugovarjal nekaterim njegovim stališčem, posebej slednjemu, saj je skoraj dvotretjinska večina članov okrajnih učiteljskih društev na svojih zborovanjih do tedaj že glasovala za deklaracijo, proti pa so bila le posamezna društva.⁵² Nasprotniki so deklaracijo

⁵¹ Deklaracija. (Poročilo tov. Jos. Ambrožiča na zboru ljubljanskega učiteljskega društva dne 6. marca 1926), UT, 18. 3. 1926, 3.

⁵² Ivan Šmajdek: Ali moremo biti za Deklaracijo?, UT, 18. 3. 1926, 1-2, 31. 3., 2. Ivan Dimnik: Pojem značajnosti, UT, 31. 3. 1926, 3. Naj o glasovanju društev navedemo le tri primere. Zborovanje okr. učit. društva za ljubljansko okolico (UT, 14. 5. 1926, 4) je bilo 6. 3. na Vrhniki, v razpravi je sodeloval tudi Šmajdek: za je glasovalo 50, 42 proti, 3 prazni listki. Učiteljsko društvo za marenberški okraj (n. d., 4) je 13. 3. v Vuhredu imelo deklaracijo tudi za rezultat njihovega delovanja. Ocenili so, da je bila dotedanja taktika UJU "strankarska, služila je le enemu delu učiteljstva" in so soglasno sprejeli odločitev za prelom s preteklostjo. Izvanredni občni zbor novomeškega učit. društva (n. d., 4) je 17. 4. po daljši razpravi odklonil deklaracijo kot nepotrebno (od 62 navzočih članov je tako glasovalo 57) in se zavzel za izvajanje 2. člena pravil UJU.

razumeli kot prepoved širjenja političnih idej, kar je bilo kratenje osebnih pravic posameznika, a z deklaracijo bi bil "*zadan napredni ideji smrtni udarec*". Takšno skrb odkriva 6. 2. 1926 razprava o deklaraciji na zborovanju Učiteljskega društva za logaški okraj, čeprav so jo nato podprli soglasno. Burna je bila razprava tudi v Učiteljskem društvu Maribor februarja in v Kamniku v marca 1926, pa tudi drugod. V Kamniškem učiteljem društvu je utemeljeval Anton Arrigler, kakor večina učiteljstva, tudi sam član SDS, da bodo šele z nadstrankarsko organizacijo odstranili nesoglasja in nastopali kot celota. Če pa bi ostali kot do tedaj priveski raznih strank, "*se bo zrušila organizacija in padli bomo zopet na nivo Cankarjevih hlapcev*".⁵³

Beograjsko osrednje vodstvo vsedržavne učiteljske organizacije UJU je dogajanje okoli deklaracije dojemalo kot spor v ljubljanskem poverjeništvu. Podpredsednik osrednje UJU Vlado K. Petrović, tudi sam pristaš stranke (SDS), ki so ji pripadali tako Jelenc in Dostal kot Gnus in Dimnik, je komaj razumel njihova različna stališča. Zelo je spoštoval dolgoletno delovanje in zasluge Luke Jelenca za učiteljsko Udruženje, hkrati pa bil "*protiv unošenja partizanstva u Udruženje*" (UJU).⁵⁴ Tako so tedaj označevali negativni vpliv strank (partij). Po celjskem zborovanju ljubljanskega poverjeništvu UJU je jugoslovansko učiteljstvo tudi na kongresu in VI. glavni skupščini UJU v Beogradu od 8. do 10. avgusta 1926 podprlo stanovsko usmeritev ("*zbrati v našem Udruženju vse učiteljstvo. Politično prepričanje naj ne loči učiteljstva od skupnega dela*"), ki jo je kot razglas 'Vsem članom, učiteljskim društvom UJU' objavil tudi 'Učiteljski tovariš'.⁵⁵ Takšna stanovska in nepolitična usmeritev učiteljske organizacije tudi na državni skupščini je razočarala edino opozicijsko manjšino slovenskega učiteljstva, nasprotnike "*stanovske sloge in edinstva*" (enotnosti), zbrane okoli glasila in društva Edinstvo. Razočaranje je bilo med njimi toliko večje, ko je Beograd skoraj dobesedno sprejel v načrt pravil UJU slovenski predlog besedila o smotru in sredstvih organizacije, popolnoma v duhu deklaracije.⁵⁶

Poleg idejnih vprašanj so bila v ljubljanskem poverjeništvu UJU aktualna tudi

⁵³ Poročilo o zborovanjih ... UT, 22. 4. 1926, 4-5. Učiteljsko društvo za Maribor in bližnjo okolico, UT, 29. 4. 1926, 4; Kamniško učit. društvo, n. d., 4. Tam je za deklaracijo glasovalo 38, proti 23. Depolitizacijo uradov in šol je podpirala tudi Samostojna demokratska stranka na zboru za mariborsko oblast, ko je svarila pred "*novimi preganjanji državnih uslužbencev iz partizanskih političnih vidikov*". Za depolitizacijo je tudi stranka SDS, UT, 11. 11. 1926, 3. Prim. tudi Kaj pravi na to 'Edinstvo?', UT, 26. 1. 1927, 3.

⁵⁴ Za načelno, ne osebno borbo!, UT, 31. 3. 1926, 2-3. Objavili so Jelenčevo izjavo, I. Dimnikovo protizjavo in odgovor V. K. Petrovića. Pri pojmu 'partizanstvo' gre za 'partijskost', strankarstvo in izrabljanje tega. - Vlada K. Petrović je na kongresu 1926 postal predsednik UJU in bil v začetku 1927 imenovan za ravnatelja gluhonemnice v Beogradu, Za ravnatelja ..., UT, 10. 3. 1927, 2. Zaradi pisanja Edinstva je ponovil, da mu je "*Udruženje ... vedno dražje kakor vsak poedinec; sloga dražja od cepanja*". Obžaloval je, da učitelji okoli Edinstva niso spremenili mnenja, kljub temu pa mu je ostala oseba L. Jelenca "*ipak draga in simpatična*", ne glede na Jelenčevo mnenje o njem. Boj za svobodo in neodvisnost učiteljskega stanu, Uredništvu..., n. d. 3.

⁵⁵ F. L. [Fortunat Lužar]: Deklaracija sprejeta, SU, 15. 9. 1926, 158. Hren: Da smo na jasnem, UT, 22. 7. 1926, 4. Opozicija deklaraciji je nato svoje očitke usmeritve UJU usmerila v 'državno in narodno edinstvo', ki da jo organizacija zanemarja. V 'Jutru', UT, 22. 7. 1926, 5. Novo vodstvo poverjeništvu UJU: poverjenik Andrej Skulj, pov. namestnik Anton Hren, strokovni tajnik Josip Kobal, glavni blagajnik Rado Grum, urednik UT Ivan Dimnik ter 12 članov ožjega sosveta (mdr. Josip Lapajne, Rudolf Mencin, Josip Ribičič). Izid volitev v ožji sosvet UJU - Pov. Ljubljana, UT, 22. 7. 1926, 3. Potek VI. pokrajinske skupščine ..., UT, 29. 7. 1926, 2, 4. 8., 1. Vsem članom, učiteljskim društvom UJU!, UT, 16. 9. 1926, 5. Zborovanje zastopnikov okr. društev UJU iz Slovenije v Celju, UT, 17. 2. 1927, 1. (Poročilo strokovnega tajnika J. Kobala).

⁵⁶ Zborovanje zastopnikov okr. društev UJU iz Slovenije v Celju, UT, 17. 2. 1927, 1. (Poročilo strokovnega tajnika J. Kobala). Občni zbor brežiško-sevniškega učiteljskega društva, UT, 10. 2. 1927, 3-4 (izjava Dimnika). - SŠM, arhivska zbirka, UJU, 1926/27, fasc. 10, Tajniško poročilo, 1-2.

finančna vprašanja, saj so od jeseni 1925 prav silila na dan. Dolgovi učiteljskega lista ('Učiteljskega tovariša') Učiteljski tiskarni so v zadnjih dveh letih zelo narasli, o njih pa so razpravljali še leta 1928. Urednik Ivan Dimnik se je še v začetku leta 1928 branil očitkov, da je za dolgove organizacije vedel že prej, in pojasnjeval svoja prizadevanja od avgusta 1925, ko je izvedel za dolg lista.⁵⁷ Podrobneje so razkrili neugodno gospodarsko stanje organizacije novembra 1926, ko je bil prelom z zaslužnim L. Jelencem dokončen, in je ta o tem pisal v drugi številki svojega lista 'Edinstvo', ki je jeseni 1926 povežalo nasprotnike deklaracije in zagovornike liberalne politične usmeritve. Prav vpliv na gospodarsko organizacijo (Učiteljsko tiskarno) je dal protideklarašem, krogu bivšega poverjenika možnost, da so se opazno uprli sicer večinski prevladi odločitve slovenskega dela UJU za depolitizacijo. Kljub učiteljskemu imenu in poudarjanju, da gre za del učiteljske gospodarske organizacije, so bile te v lasti nekaterih liberalnih učiteljev, ne pa Zaveze oz. poverjeništvu UJU. Na to zavajanje je katoliška stran že pred leti opozarjala in kazala na nekatere učitelje - magnate.⁵⁸

3. Pokrajinska skupščina UJU v Celju julija 1926

Bistvo deklaracije je bilo vprašanje, o katerem so se morala izreči okrajna učiteljska društva: "*ali so za strankarsko ali za nestransko stanovsko organizacijo*".⁵⁹ Enajst točk deklaracije je odprlo razpravo o načelni smeri stanovske politike, se zavzelo za eno in skupno učiteljsko organizacijo, za depolitizacijo šolstva, pri tem pa so jih vodile tudi "*prebridke izkušnje*". Popolna neodvisnost od strank in režimov, zajamčena popolna svoboda mišljenja in vesti vsakemu članu, organizacija pa brez propagiranja idej in teženj, ki bi nasprotovale prepričanju dela članstva, so bile ob pomenu stanovskega povezovanja tisto, kar naj bi zgladilo pot "*za vstop vsem stanovskim tovarišem*" v organizacijo. Če upoštevamo še določilo o organiziranju učiteljstva kot stanu "*na politično nevtralni podlagi*" in pa zahtevi, da v vodstvu niso "*strankarsko eksponirane osebnosti*" in da organizacija neposredno ne sodeluje pri nameščanju učiteljstva,⁶⁰ je bilo vse to lahko vseh tudi učiteljstvu v Slomškovi zvezi.

Vodstvo ljubljanskega poverjeništvu UJU je na predlog Antona Hrena na seji

⁵⁷ O tej vzporednosti finančnega in načelnega vprašanja je na celjski skupščini govoril Josip Lapajne kot strokovni tajnik. Tedaj je pojasnil tudi organizacijske spremembe pri poverjeništvu. VI. Pokrajinska skupščina ..., UT, 22. 7. 1926, 2. Jeseni 1926 so omenjali nad 300.000 din dolga, kar je bilo 7 do 8 letnih plač poročenega učitelja z več kot 20 leti službe in z draginjskimi in osebnimi dodatki. Članstvu!, UT, 7. 10. 1926, 1 in Anton Mervič, Atentat na žepe!, UT, 14. 10. 1926. Ivan Dimnik, Člani ožjega sosveta in gospodarsko stanje Pov. UJU, UT, 11. 11. 1926, 3-4. Ivan Dimnik, Izjava, UT, 9. 2. 1928, 5.

⁵⁸ Sedanjí položaj v organizaciji in naše stališče, Edinstvo, št. 2, 30. 10. 1926, 1. V razčiščenje razmerja med organizacijo in Učiteljsko tiskarno, UT, 24. 11. 1927, 2. Učiteljska gospodarska organizacija, SU, 15. 2. 9 1920, 48. "*Sicer pa - to je zadeva 'naprednega' učiteljstva, ki hodi v 'Zavezo' na - tlako.*"

⁵⁹ Ivan Dimnik: Na izpade v 'Jutru', UT, 4. 2. 1926, 1.

⁶⁰ Deklaracija o bistvu, nalogah in smeri naše stanovske politike, UT, 14. 1. 1926, 1. Jelenc je tudi po odstopu posebej vztrajal kot član "namestilne" (kadrovske) komisije. Tov. Jelenc, UT, 28. 1. 1926. Ko so izpeljali preместitve brez L. Jelenc kot zastopnika UJU v 'Namestilni komisiji', je ta protestiral v 'Jutru' in zatem v UT Prvi sadovi depolitizacije UJU Poverjeništvu Ljubljana, UT, 25. 2. 1926, 3. ... "*na odlična mesta postavili Slomškarje, akoravno so mnogi napredni kompetenti starejši in boljše kvalificirani ...*". Kritično mu je odgovoril J. Ribičič, Prvi sadovi depolitizacije? UT, 4. 3. 1926, 3, vsebinsko pojasnilo pa predstavlja obisk UJU pri dr. Lončarju, Zastopniki Pov. UJU, n. d., 3.

ožjega sosveta 10. 4. 1926 sklenilo javno razpravo o deklaraciji v 'Učiteljskem tovarišu' začasno končati do pokrajinske skupščine, hkrati pa ne pisati o tem v drugih listih. Odločitev so utemeljevali s tremi argumenti: po objavljenih člankih je bila tema obravnavana z vseh strani in bila "*kolikor toliko*" razčiščena, polemika je prešla na osebno in politično področje, niso pa želeli zanemariti še drugih šolskih vprašanj.⁶¹ Kljub temu so dali besedo še Mežiškemu društvu, ki je odprlo to razpravo, da jo je s svojo, na isti dan sprejeto izjavo tudi končalo. Marsikateri ugovor 'stare struje' so imeli v Mežici za pamflet in ponovili osnovna stališča deklaracije: za eno samo stanovsko organizacijo osnovnošolskega učiteljstva, v kateri je bil dobrodošel vsak "*stanovskozaveden učitelj*", vsakemu pa je bila zagotovljena popolna svoboda vesti in mišljenja. Program organizacije naj bo skupen brez spornih načel in idej. Čeprav je v mnogih okrajnih društvih vladala takšna duhovna svoboda, pa te ni bilo v starem vodstvu organizacije. Namesto svobode je vsiljevalo plitvo politično pojmovano naprednjaštvo. Očitek vnašanja razdora med napredno učiteljstvo so zavračali z dejstvom, da se učiteljstvo otresa "*značilne svoje politične lahkovernosti in nekritičnosti*". Stanovska organizacija in učiteljska enotnost sta predlagateljem nove smeri delovanja organizacije pomenila več od političnih strank. Pred seboj so videli tudi nalogo, da odstranijo vse ovire za vključitev v UJU še nevčlanjenih slovenskih in hrvaških učiteljev.⁶² Med zavzetimi razpravami o deklaraciji je sredi aprila 1926 učiteljstvo vznemirilo tudi premeščanje po 71. členu: "*partizanski val pri nameščanjih*" so želeli ustaviti.⁶³ Čeprav je tako učiteljska organizacija aprila 1926 do odločitve letne skupščine začasno prenehala z javno razpravo o deklaraciji v Učiteljskem tovarišu, saj so nekateri "*debaterji*" zašli preveč na osebno in politično področje, se je "*deklaracijska debata*" nadaljevala v drugem tisku. V 'Narodnem dnevniku' so npr. jasno zapisali, da nasprotniki deklaracije niti niso tajili povezanosti organizacije z njihovo politično stranko.⁶⁴ Posebej zagreto so nasprotovali deklaraciji v 'Jutru', v katerega je pisal Šmajdek, predsednik Kluba demokratskih učiteljev.⁶⁵

Učiteljstvo, združeno v UJU, se je tako v luči takšnega idejnega boja pripravljalo na pokrajinsko skupščino v Celju od 16. do 18. julija 1926. Bili pa so občutljivi tako na anonimne dopise v 'Jutru' kot "na neumestne zapise" v 'Slovincu'. V 'Jutru' sta 6. julija 1926 objavila I. Šmajdek kot predsednik in A. Germek kot tajnik Kluba učiteljstva SDS za ljubljansko in mariborsko oblast povabilo na sestanek naprednega učiteljstva v ljubljanski Kazini. Tisti, ki so ostali odločno napredni (liberalni), so menili, da je stanovska organizacija pred razkrojem, in so želeli ohraniti njeno slovo in moč. Uvodnik v 'Učiteljskem tovarišu' pa je polemiziral s takšnim posku-

⁶¹ Iz seje ožjega sosveta eksekutive in Pov. UJU, UT, 22. 4. 1926, 3.

⁶² Naš odgovor na klevete (Izjava učiteljskega društva za Mežiško dolino.), UT, 15. 4. 1926, 1-2. Izjavo so 10. 4. 1926 podpisali v Mežici predsednik društva Ivo Feinig ter odborniki Karl Doberšek, Rudolf Mencin, Eliza Kert, Janko Gačnik in Vinko Möderndorfer.

⁶³ Premeščanja po čl. 71. in enaka so se že pričela!, UT, 15. 4. 1926, 1. Veliko bolj so premeščanja zajela Hrvaško in Slavonijo. 'Narodna proveta' je obžalovala, da so bila premeščanja rezultat "*osvete*" dela učiteljstva okoli 'Saveza hrvatskih učiteljskih društev' proti veliki večini učiteljstva v UJU. Posebej so opozarjali učiteljstvo naj se ob vsaki spremembi vlade in režima "*ne vrše osebne osvete učiteljstva*". Zastopstvo UJU je 19. 5. dobilo zagotovilo ministra Trifunovića, da bo pritožbe upošteval. Izvršni odbor UJU..., UT, 27. 5. 1926, 3.

⁶⁴ Konec debate o Deklaraciji, SU, 15. 5. 1926, 94-95. 'Narodni dnevnik' je tako pisal, da nasprotniki deklaracije niti niso tajili povezanosti organizacije z njihovo politično stranko.

⁶⁵ Ivan Dimnik: Poslano. 'V obrambo in rešitev stanovske časti, UT, 22. 4. 1926. 6. Šlo je za njegov članek Za etične, kulturne in socialne vrednote naše organizacije, UT, 15. 10. 1925, 1.

som razdora, zagovarjal stanovsko slogu in vabil na skupščino v Celje za neodvisnost učiteljske organizacije. Kazala so se tudi prizadevanja po kompromisni deklaraciji.⁶⁶ Deklaracijo so v Celju obravnavali 17. 7. 1926 kot drugo točko zborovanja in je vzbujala veliko pozornosti. Kot je poročal Učiteljski tovariš: "*V vznesenih besedah je iznesel utemeljitev nove smeri stanovske politike tovariš Rudolf Mencin. Njegova izvajanja so napravila globok vtisk na vse navzoče. Bila so strogo načelna in podprta z argumenti, ki jim niso mogli oporekati niti nasprotniki.*"⁶⁷

Referat Rudolfa Mencina o smeri stanovske politike učiteljstva je v Celju pokazal, da je vodilna "*ideja brezkompromisnega, brezpogojnega stanovskega edinstva*" povzročila tudi tako "*ogorčene borbe, težke spore in celo mnogo osebnega sovraštva*", da je bil videz enotnosti bolj oddaljen kot prej. A le videz, saj se je kljub tem nasprotovanjem uveljavil načelni preobrat med učiteljstvom v neodvisnost stanovske organizacije od političnih strank. Tako sredi julija 1926 ni nihče več mogel postaviti UJU v odvisnost od režima, uveljaviti absolutizma vodstva, saj so se društva zavedla, da so bila temelj organizacije. Temeljna je bila dilema, da je popolna stanovska enotnost pomenila duhovno in politično svobodo vsakega člana, v stanovski program pa je bilo treba sprejeti le to, kar je bilo skupno. Idejno razdeljeno učiteljstvo je porabilo mnogo svojih sil za medsebojni boj o vprašanih, ki niso bila stanovska. Kljub nenehnemu zatrevanju, da jim je v organizaciji ljub vsak učitelj, je politična javnost imela učiteljsko organizacijo vedno za strankarsko in odvisno. Ob formalni neodvisnosti niso mogli utajiti, "*da je bil idejni program stanovske organizacije verna kopija programa one politične stranke, ki ji je večina slovenskega učiteljstva pripadala*". Zavedali pa so se tudi svoje "*popolne duhovne odvisnosti od naše mestne inteligence ter idej in nazorov, ki jih je ta inportirala k nam iz tujine*". A ta smer je učiteljstvo ovirala pri spoznavanju pravih nalog in življenjskih problemov stanu in naroda ter ga od njega oddaljevala. Učiteljstvo ob meji je ob vsem razumevanju predvojnega položaja na Kranjskem v času Šušteršič-Lampetove ere presojalo probleme z nacionalnega stališča: "*da je stanovska razcepljenost vselej in v vsakem slučaju zlo*". Ob misli o pomanjkljivosti politične vzgoje in odprtih možnosti idejnega združevanja zunaj stanovskega društva je Mencin kar evangelijsko pozval: "*Dajmo stranki, kar je strankinega, in organizaciji, kar je njenega. Zakaj ne bi tega, kar nas vse teži, skupno zastopali*". Stanovsko enotnost so ovirali zastarele ideologije in nazori prejšnjega stoletja, spomini na prestano trpljenje, predsodki in "*cel pragozd tradicij*", med katerimi pa je veljalo med učiteljstvom ohraniti predvsem tradicijo iskrenega požrtvovalnega tovarištva.

Mencin je bil posebej kritičen do idejne ločitve na "*liberalizem in klerikalizem*", pri čemer po njegovi sodbi t. i. napredne stranke niso bile nikoli "*kulturnobojne v pravem pomenu besede*" (razen socialistične), saj so poudarjale svobodomiselnost "*vedno s sto in sto pridržki*". Politične razlike, ki se jih je zavedal, pa naj se rešujejo na političen način zunaj organizacije. Pri konkretnih vprašanih šolstva so videli,

⁶⁶ Iv. Šmajdek: Mučen incident, UT, 4. 8. 1926, 3. Šlo je za njegovo izjavo: "*Prokleti bodete, če povzročite razdruženje naše organizacije*". - Vsem članom UJU - Pov. Ljubljana!, UT, 16. 9. 1926, 2. Učiteljsko društvo za laški okraj: Pojasnilo (Šmajdek), UT, 18. 11. 1926, 4. Zadeva je bila zelo umirjena glede na običajno razburljive in kar nasilne skupščine UJU, ki so slovensko učiteljstvo presenečale. Tako je o skupščini v Skopju 1927 poročala Urbančičeva, "*da je škoda izdatkov za delegate, dokler se bodo sprejemale resolucije in predlogi z vpitjem 'prima se!'*", Kranjsko učiteljsko društvo, UT, 29. 12. 1927, 5.

⁶⁷ Potek VI. pokrajinske skupščine UJU - Poverjeništvu Ljubljana, v Celju dne 16., 17. in 18. julija 1926. UT, 29. 7. 1926, 2. Vsem članom UJU - Pov. Ljubljana!, UT, 16. 9. 1926, 2.

da stanovski interes "prav malo loči našega naprednjaka od našega Slomškarja. Stanovsko nadzorstvo hočejo eni, kot drugi, v vprašanih našega socialnega in pravnega položaja ni diferenc, ali je kdo za avtonomijo ali centralizem, zato stanovske organizacije živ krst ne vpraša ..." Tudi ob nacionalnem problemu ni bil za ločevanje zagovornikov in nasprotnikov narodnega edinstva, v tabor državnih in protidržavnih elementov, "v pravične in krivične, v čiste in garjave". Učiteljska organizacija, ki si je prizadevala vključiti tudi vse srbsko in hrvaško učiteljstvo, je morala predpostavljati, da je vsak učitelj dober patriot, in spodbujati pravo delo v kulturnem in javnem življenju. Stanovska organizacija naj nastopa v imenu vsega stanu in se uveljavlja brez neposredne naslonitve na eno ali drugo politično stranko. Takšna usmeritev pa je predpostavljala le eno organizacijo učiteljstva v državi in to tudi utemeljevala s praktičnimi izkušnjami razvoja učiteljskega gibanja. Ob menjavi političnih režimov, "v dnevih težke preizkušnje, v dnevih stanovskega ponižanja", ko je večji vpliv kot njihovo mogočno Udruženje imela "neznatna organizacija", se je v njih "z elementarno silo porodilo ... spoznanje", da je rešitev le v enotni organizaciji vsega učiteljstva. Idejno izključevanje dela članov, ki se nato samostojno organizirajo, je učiteljski organizaciji jemal moralno legitimnost nastopati v imenu vsega stanu. Bolj ali manj očitna naslonitev na idejno sorodno politično organizacijo je v javnosti organizacijo opredelila kot strankarsko - njen ugled in vpliv sta bila odvisna od politične konjunktore. Saj je bilo dovolj, da je peščica učiteljstva ustanovila svojo konkurenčno organizacijo in se naslonila na kakšno politično stranko: "ob ugodno politični konstelaciji doseže večji vpliv kot najmočnejša organizacija, samo da tega upliva, kakor izkušnje uče, - navadno ne uporablja v prid celega stanu". Stanovska morala se je končala tam, kjer se je končala lastna organizacija, in vmešavanjem strank so s svojimi akcijami botrovali prav učitelji. "En stan, ena organizacija, ena morala - to je naš spas."⁶⁸

Po Mencinovem referatu se je vnela živahna, a večinoma stvarna in načelna debata o smeri stanovske politike, ki je potekla strogo stvarno in načelno, saj se je večina izogibala konfliktom. Ko je kazalo vse najboljše, pa je Ivan Šmajdek, ki sicer ni bil delegat, predlagal, naj dodajo v popravljeno besedilo deklaracije še "narodno in državno edinstvo". Ker bi to lahko pomenilo le nadaljevanje razdora, so tak dodatek zavrnil, saj ga je vsebovala že ustava. Za glasilo UJU je bil Šmajdkov predlog "gola strankarsko politična demonstracija".⁶⁹

Slovensko učiteljstvo se je v Celju pokazalo boljše, kakor ga je sodila politična javnost. Z glasovalno pravico se je zbralo do 110 članov (od 115), ki so predstavljali 32 društev (98 delegatov), 9 članov ožjega sosveta in 3 člani nadzornega

⁶⁸ SŠM, arhivska zbirka, UJU, 1926, fasc. 9/2. Rudolf Mencin: Smer razvoja naše stanovske politike. Referat na celjski skupščini 17. 7. 1926. - Bolj kot domači slovenski spor in resnejše kot nasprotovanje med hrvaškim radičevskim in nacionalističnim učiteljstvom se mu je zdelo idejno nasprotovanje "med konzervativno-nacionalističnim in marksistično usmerjenim učiteljstvom". Ta radikalni element je bil lahko zastopan med mlajšim srbskim učiteljstvom, ki so želeli Udruženje napraviti za "sindikalistično, na levo orientirano organizacijo odločno borbenega značaja. Dva svetova si stojita tu nasproti." Mencin je ugotavljal, da so pri nas maloštevilčni učitelji - socialisti odločno sprejeli stališče stanovskega edinstva. - "Doživeli smo, da so tovariši v krajevnih konventih sklepali o premetitvah tovarišev, doživeli, da so se kompetenti za razpisana mesta obračali naravnost po protekciji k strankam, doživeli celo slučaje, da se je eden in isti hkrati obrnil do več strank in kar je mogoče najbolj žalostno, marsikateri se niti ne zaveda sramotnosti tega početja."

⁶⁹ Potek VI. pokrajinske skupščine UJU - Poverjeništvu Ljubljana, v Celju dne 16., 17. in 18. julija 1926. UT, 29. 7. 1926, 2. Vsem članom UJU - Pov. Ljubljana!, UT, 16. 9. 1926, 2.

odbora. Za novo smer se je odločilo tako 28 od 32 okrajnih učiteljskih društev.⁷⁰ 79 zastopnikov je glasovalo za Deklaracijo, 1 proti, 27 pa jih je pred glasovanjem zapustilo dvorano. Kljub tudi uradni prevladi nove usmeritve učiteljske organizacije je opozicija - pripadali so ji po večini starejši učitelji - z demonstrativnim odhodom pustila grenak občutek tudi med pristaši zmagovite nepolitične usmeritve. Antideklaraši (kdaj označeni tudi kot 'protiproglasaši'⁷¹) pa so kot zastopniki članov posameznih društev (12) in ne kot izvoljeni delegati poskusili še z apelom proti deklaraciji na slavnostni skupščini zadnji dan srečanja in zagrozili z razkolom. Celjska skupščina je pomenila nov korak tudi v personalnem pogledu vodstva UJU. In kakšno je bilo sprejeto besedilo "celjske deklaracije"? 'Učiteljski tovariši' je deklaracijo objavil na prvi strani v začetku julija 1926 (in avgusta še v srbohrvaščini in v cirilici), svoje mesto pa je sredi septembra našla tudi v glasilu Slomškove zveze.⁷²

"DEKLARACIJA o smeri naše stanovske politike

(Sprejeta na VI. pokrajinski skupščini UJU Poverjeništvu Ljubljana, dne 17. julija 1926 v Celju.)

1. Življenski interes stanu in šole zahteva eno samo stanovsko organizacijo za vse učiteljstvo v državi. To bodi naše Udruženje, poleg katerega ne moremo priznati nobene druge stanovsko-politične organizacije osnovnošolskega učiteljstva.

2. Dobrodošel nam mora biti v organizaciji vsak stanovskozaveden učitelj in vsakemu mora biti zajamčena v njej popolna enakopravnost, svoboda vesti in mišljenja.

3. Kot edina od nas priznana organizacija je Udruženje moralno odgovorno za svoje delovanje celemu stanu nele članstvu.

4. Varovati mora svojo neodvisnost na vse strani, prvič da lahko paralizira kvarne vplive dnevne politike na šolstvo, drugič, da lahko zastopa interese stanu in šole napram vsakemu režimu.

5. Svojo moralno silo mora iskati v soskladu svojih zahtev z občenarodnim interesom, ki ji mora biti vselej in v vsakem slučaju najvišji zakon.

6. Njena naloga in dolžnost je:

a) zastopati skupne duhovne, socialne in pravne interese stanu ter odločno ščititi državljanske pravice učiteljstva;

b) vzgajati članstvo k samostojnemu mišljenju, varujoč svobodo stvarne kritike kot pogoj za zdrav razmah organizacije;

c) podpirati vsa stremiljenja po temeljitejši splošni in strokovni izobrazbi učiteljstva;

č) gojiti pravo tovarištvo in dvigati stanovsko moralo ter disciplino, temelječo v zavesti članstva, da je vsak posameznik odgovoren za svoje delo stanu v celoti;

d) sodelovati na napredku šolstva in narodne prosvete v demokratičnem in socialnem duhu po priznanih sodobnih pedagoških načelih.

⁷⁰ F. L. [Fortunat Lužar]: O postanku Deklaracije, SU, 15. 7. 1926, 133. Seja glavnega odbora UJU v Beogradu, UT, 24. 3. 1927, 1 (Skulj).

⁷¹ Radoslav Knaflič (Maribor) je pisal: proglašaji (deklaraši) in protiproglasaši (antideklaraši). Našemu tovarištvu!, UT, 28. 10. 1926, 2.

⁷² Deklaracija o smeri naše stanovske politike, UT, 22. 7. 1926, 1, Декларација о смјерницама наше сталешке политике, UT, 4. 8. 1926, 1. Deklaracija o smeri naše stanovske politike, SU, 15. 9. 1926, 142-143 A. Skulj, J. Kobal: Članstvu!, UT, 7. 10. 1926, 1.

7. V ta namen si organizacija najresnejše prizadevaj in, v kolikor je treba, preloži tudi s tradicijami, da si pribori oni položaj in vpliv, da jo bo morala vsa javnost brezpogojno priznati in uvaževati kot edino pravo zastopnico celega stanu.

Vedno bodi tudi pripravljena za solidarno zastopanje skupnih interesov z drugimi organizacijami nameščencev in delaj zlasti na to, da se čimprej ustvari Unija učiteljstva vseh vrst šol!

8. V personalnih zadevah brani moralne in pravne temelje pri nameščanjih ter zastopaj načelo, da mora učiteljstvo pri njih sodelovati po svojih izvoljenih zastopnikih!

9. Kot svojo posebno nacionalno nalogo smatraj Udruženje delovati za jačjenje osebnih stikov, za duhovno zблиžanje in spoznavanje skupnih vzgojnih nalog učiteljstva iz vseh delov države!

10. Slovensko članstvo Udruženja naj prednjači v prizadevanju, da se odstranijo načelne ovire za vstop vsega še nečlanjenega učiteljstva v U. J. U.!"

Štev. 1. Letnik XLVIX. (Šol. l. 1926/27.). **V Ljubljani, 4. avgusta 1926.**

UČITELJSKI TOVARIŠ

Stanovsko političko glasilo UJU. - Poverništvo Ljubljana

Polnina plačana v gotovini.
Izbija vsak teden. Ne
robitina vsake se namer-
njavana 60 Din, za izostan-
je 80 Din. Pismenica 100-
120 Din. Članstvo „Plus
UJU—Ljubljana“ ima s pla-
nanjem je plačano naročilo-
na za leto. Za ogled in re-
klama molim vsak vrst je
plačati po Din 750 od posil-
vite. Izostanek davke po-
sred. Post. šol. ur. 11.197.

Декларација
о смерницима наше становске политике.
(Примљена на VI покрајинској скупштини УЈУ Покреништву Љубљана, дне 17. јула 1926 у Целу.)

1. Желити интересе становке и школе захтевати само једину становску организацију за све учитељство у држави. То јест да се наше Удружење, поред којег се можемо призивати иједну другу становско-политичку организацију основношколског учитељства.

2. Добро нам је дошло у организацију сваки стављеник одређених учитеља и сваког мора бити задумана у тој мисли да једнакоправност, слобода савести и мишљења.

3. Као једина од нас призната организација Удружење је морално одговорно за своје државне циљеве становке, не само чланство.

4. Удружење мора чувати своју независност на све стране: прво, да партизанске шетње утврди дневне политике на државство, и друго да заступа интересе становке и школе према свакој држави.

5. Своју моралну сваму нека Удружење прво изгледа својих захтева с обавезама државности, која морају бити у складу са државним законом.

6. Задатак и дужност организације јест:

a) заступати своје духовне, социјалне и правне интересе становке, те одлучно штитити држављанска права учитељства.

b) утврђивати чланство к самосталном мишљењу чувајући слободу ставље прити.

c) подстицати сва настојања на што савршенијој општој и стручној изобразби учитељства.

d) учествовати у раду за напредак становке и народне просвете у демократском и социјалном духу по принципима савременог педагошког начела.

7. У то име нека организација најобављајуће предузме, макар по потреби и прекинула са традицијом, да приближи својим члановима и утврди да је сваданост безумно правна и уважење као једину праву представнику државног становке. Исто тако треба, да је Удружење готово на одговорно заступање заједничких интереса са другим организацијама намјентина, као и да се ради на томе, да се што прије оствари уједињење свих врста школа.

8. У персоналним ствари брани моралне и правне темеље код намјентина и заступа начело, да код нас учитељство сурђује по својим изабраним изасланицима.

9. Као своју посебну националну дужност Удружење треба да сматра „ојачање професионалних тековина за духовно објектавање и успостављање заједничких узгојних задатака учитељства из свих државних делова.“

10. Словенско чланство Удружења нека предузме у настојању, да се одстране начелне препреке за присуство свега још неучлањеног учитељства у Удружење Југословенског Учитељства.

Потек VI. покрајинске скупшине УЈУ — Покреништву Љубљана, дне 18. јулија 1926. в Целу.

Проф с странарској слободо народног еднства! — Проф с делитиој учитељства в државотворно и прогледно! — С политичко странарским гести не смејо делити наших становских ерси! — Становско еднство је едина реална база здраву државном еднству.

тел-значај — не клон, звесто врћи свој извршени поклик к свемил деље на досегај смотра възвоити нов род, ки му бо срећа в благоста недељиве државе напленителста мисли пофер оме, југословенске мисли, да освободи све своје заузјене брата род трднег преостанка, да со, Словенце, Срб, Hrvat брата, си-нови истца народа, народа југословенскеа.

Нови часи родно нове прилке стварјаю нове идеје, нове потребе, зато је не-изобично да се утрикој в нареди наг шолско политички програм наг становско политички програм наг програм просветнег дела међ народом новим разне-рам в захтевам.

С теми уводним бесадима отвариам VI покрајинској скупшцино УЈУ — Покреништву Љубљана.

ПОЗДРАВ ГОСТОМ.

Тему је следи поздрав гостом, ки јли је повереник тов. Отау поздравил с орав искреним бесади ми оментал нлих стик с шол в народно просвето.

Предвсем је поздравил целскега Запана др. Јурија Храшова, срескега поглавника др. Леополда Зајска, председника окрјнег судишча др. Јосипа Котника, зачаснега рavnателја целске реалне гимназије проф. Мاستрака, кор застеника среднелшког учитељства, повереника зацербскега нов. УЈУ проф. Скавића и тамика нов. УЈУ Загреб Јово Милојевића тер рavnателја Рабског из Каства, председника тамошнег срекнег учт. друштва.

Именом целскега учитељства наклониенаг гостивалства је поздравил скупшциног целски заном др. Храшовец, повдарилаој нотребно неовисне учитељске организације ки нај бо моћна но штевила и слојна в делу в прид југословенскему народу в држави.

Проф. Скавић је наглашал, да је хрватско југословенско ориентирано учитељство оранжирано в УЈУ, ведно срендало деловане својих словенских товарише в велико нојностно.

30-ЛЕТНИЦА АНТОНА ГНУСА.

По поздравил је превзел беседо то-

ПОЗДРАВ МИСТРУ ПРОСВЕТЕ.

Господа министру просвете Миша Трифановићу Београд — Учитељска скупшцина Пов. УЈУ — Лубљана поздравља својега врховнег предстојника просе-ра, да штајти туди надале в енако внемо какор досегај оравце учитељства в напредек народнег шолства в просвете.

— Антон Гнус, повереник.

Из пленума на те би стављен предлог, да се одошле 5- следећа бројавка министрскому свету:

ПРОТЕСТНА БРОЈАВКА ЗАРАДИ ПЛАЧ.

Министри сви Београд — Покрајинска скупштина учитељства Словеније, ки зборате в Целу, наодлучише се протеста проф. нamerавану значају службених урејемков, Захтевам такојшчи изабрати дољних разлик из лета 1923/24 — Повереник: Антон Гнус.

ПОВРАТЕК МАЈШИНЕ НА СКУПШЦИНО.

На манифестацијско скупшцино се је врнула туди мајшина, ки је прејшн дан запустила делегацијско збороване.

Сетавља се в „Народном дому“ посебно излаво в денотарио ки нај председству покрајинске скупшцине поново предлози своје захтева.

Овоцила је апелирала на скупшцино с следећој излаво:

АПЕЛ АНТИДЕКЛАРАШЕВ НА СКУПШЦИНО.

Застопници чланов друштва: Љубљана околица, Брежиче-Севница, Козје, Смаре-Рогатец, Литја, Радовлица, Конјце, Марбор место, Марбор околица, Горњи град, Љубљана место и Пти, зборили дне 17. т. м. в целском Народном дому в задеви беседи в тоčki I. спрејетих смерних становске политике организације учовариано в свој одлучности оредити, да је делегација УЈУ Покреништву Љубљана одклонила спрејети в тоčki I. смерних становске политике брата државотворно в народнег еднства, ки је биствен дел наше уставе, на katero је все учитељство службено присело в зарди катере одклонила је целити дел становске.

"Декларацију о смери наше становске политике", спрејето на зборованју в Целу 17. 7. 1926, је "Учитељски товариш" објавил туди в cirilici зарди помена деполитизације учитељске организације УЈУ в цели држави (УТ, 4. 8. 1926, стр. 1).

Ob depolitizaciji UJU se je na eni strani postavljalo vprašanje enotnosti obstoječe učiteljske organizacije in na drugi strani zagotavljanja enakih možnosti vsega učiteljstva, da se enakopravno včlani v organizacijo. Resno pripravljenost za depolitizacije UJU je pokazalo tudi glasovanje na skupščini v Celju: od 79 delegatov okrajnih učiteljskih društev, ki so glasovali za deklaracijo, je bilo kar 52 organiziranih članov SDS, stranke nacionalno unitarističnega liberalizma. Še bolj jasno je nepolitično usmeritev učiteljske organizacije pokazal nastop novega poverjeništvu s poverjenikom Andrejem Skuljem proti intervencijam političnih strank pri nameščanju učiteljstva in proti opozicijskemu 'akcijskemu odboru' sedmih članov UJU.⁷³ Ta odbor "*učiteljstva, slonečega na narodnem in državnem edinstvu*", je na zborovanju v prostorih Učiteljske tiskarne pozval okrajna društva in člane k izstopu, če se vodstvo poverjeništvu UJU Ljubljana do 15. 12. 1926 uradno ne izjavi za narodno in državno edinstvo brez vsakega sklicevanja na ustavo.⁷⁴ O takšni izrecni navedbi narodnega in državnega edinstva v učiteljski deklaraciji je 14. 10. 1926 razpravljalo tudi ljubljansko učiteljsko društvo, zavrnilo Dostalov predlog o tem in sprejelo Dimnikov predlog (z 61 glasovi proti 4). V njem je utemeljeval, da vzgojo v duhu narodnega edinstva vsebuje že prisega na ustavo, poudarjanje tega pa bi vzbujalo dvom v patriotičnost dela učiteljstva. To geslo so namreč vse preveč pojmovali kot politično bojno geslo liberalnih unitaristov (SDS) proti avtonomistom (SLS). V radovljiškem društvu pa so imeli večino 'protideklaraši', ki so sklenili, da društvo izstopi iz ljubljanskega poverjeništvu UJU.⁷⁵ Člani Edinstva so namigovali na skrivni pakt, koncesije Slomškovi zvezi z odstopanjem določenega števila nadzorniških mest slomškarjem in njihovo zastopnost v vodstvu organizacije. Kar so očitali Slomškovi zvezi, so hoteli kasneje (neuspešno) uveljaviti za 'Edinstvo' ob vključevanju v UJU leta 1928. Zapisali so še očitke in podtikanja kot npr.: "*In ne gre zastonj glas po deželi, da ni Slomškova Zveza pristopila k UJU, temveč da je UJU pristopilo k Slomškovi Zvezi.*" To se je tako lepo slišalo in bralo, da je ob spraševanju 'Je 'Učit. Tovariš' še napredno glasilo?' trditev ponovil tudi "Star napreden učitelj" konec decembra 1926.⁷⁶ 'Deklaracijska vojna' se je nadaljevala in v očeh Iva Trošta so bili sprti učitelji mojstrski nasledniki "*junakov iz abecedne vojne*". Zahteva po izrecni uvrstitvi 'narodnega in državnega edinstva v deklaracijo' ni imela pravega vsebinskega razloga.⁷⁷

⁷³ Zmedo bi radi zanesli, UT, 25. 6. 1926, 1. Vsi na krov za stanovsko slogo in neodvisnost naše organizacije!, UT, 9. 7. 1926, 1. Kompromisni predlogi, UT, 15. 7. 1926, 2. Tega so na pobudo učiteljskega kluba SDS podpisali v Hrastniku 12. 6. 1926 predstavniki obeh smeri med učiteljstvom UJU Ljud. Potočnik, J. Gosak, Anton Gnus, Anton Skala, V. Rus in Iv. Šmajdek, a to ni dosti pomagalo. Prim.: "Narodno in državno edinstvo", UT (22. 7.) 1926, 4. - Potek VI. pokrajinske skupščine ..., UT, 29. 6. 1926, 2.

⁷⁴ 2. 11. so pozvali tudi povzročitelje "*današnjega razdora iz vodstva organizacije UJU poverjeništvu Ljubljana*". SŠM, arhivska zbirka, UJU, šk. 10, 1926/27, ovoj 9. Dopis Akcijskega odbora (L. Jelenc, Iv. Šmajdek) Poverjeništvu UJU v Ljubljani, 13. 11. 1926.

⁷⁵ Dva predloga o narodnem edinstvu, UT, 21. 10. 1926, 2; Tajnik, Ljubljansko učiteljsko društvo, UT, 4. 11. 1926, 3. Očividec: Radovljiško učit. društvo, n. d., 2-3. Tako pa ne, Edinstvo, 22. 12. 1926, 2-3. Na občnem zboru na Jesenicah 2. 10. 1926 je bilo od 97 vpisanih članov navzočih 69: za izstop je glasovalo 67, proti pa dva (Stanko Žagar in Jakob Dominik).

⁷⁶ Sedanji položaj v organizaciji in naše stališče, Edinstvo, Šolsko politični list, št. 2, 30. 10. 1926, 1. Star napreden učitelj, Je 'Učit. Tovariš' še napredno glasilo?, prav tam, 22. 12. 1926, 5. Tako naj bi Slomškarji govorili tudi na zborovanju kočevskega društva, 'Jež in lisica', Edinstvo, 29. 1. 1927, 6.

⁷⁷ Ivo Trošt: Deklaracija, narodno edinstvo in še nekaj, UT, 11. 11. 1926, 2. "*Lepi so paragrafi v deklaraciji! ... Ali še lepše je službeno mestece, najsi pridobljeno po ovinkih.*" Gangl je omenjal (sicer možen in pozneje v sodni preiskavi izpričan) incident na pokrajinski skupščini, da so mlajši Jelena

Šele aprila 1926 je postalo s člankom Petra Močnika o deklaraciji splošno znano, da jo je dolgo pripravljalo učiteljsko društvo za Mežiško dolino. Njeni člani so vedno bolj odločno odklanjali Jelenčevo strankarsko politiko in so na zborovanjih zahtevali strogo stanovsko smer v organizaciji. S tem so v učiteljski organizaciji UJU sprožili "*deklaracijsko debato*" in v 15. številki 'Učiteljskega tovariša' s podpisi vseh članov društva poudarjali njen pomen. Čeprav so jo pri 'Jutru' omenjali kot "*Dimnikova deklaracija*", je 'Učiteljski tovariš' zanikal takšno poimenovanje (št. 16., 22. aprila). Pričakovali so, da bo deklaracijo kmalu obravnavala pokrajinska skupščina UJU v Celju. A že dotlej se je za novo smer odločilo 29 okrajnih učiteljskih društev, tri pa so bila proti. Kasneje je Skulj zapisal, da se je za deklaracijo izreklo 28 od 32 okrajnih učiteljskih društev.⁷⁸ Razprava v učiteljskem tisku spomladi 1926 je odkrila tudi genezo deklaracije. Urednik Učiteljskega tovariša Ivan Dimnik se je branil očitkov, da je "*inspirator deklaracije*", svojo odločilno vlogo pa je pojasnilo tudi Mežiško učiteljsko društvo. Kot je zatrdil Dimnik, deklaracije sploh ne bi bilo, če bi poverjenik Jelenc na seji ožjega sosveta UJU 28. 11. 1925 ne zahteval uvrstitve točke o smeri stanovske politike na dnevni red širšega sosveta. Tam je hotel Jelenc iz politično-strankarskih "*ozirov*" vplivati na smer pisanja lista in zahtevati redakcijski odbor za 'Učiteljskega tovariša'.⁷⁹ Tudi občni zbor Učiteljske tiskarne je maja 1926 izzvenel v nasprotju med zagovorniki deklaracije (Hren, Ivan Dimnik) in "*antideklaraši*" z Jelencem.⁸⁰

Ko je desetletja kasneje Rudolf Mencin razmišljal o deklaracijskem gibanju med slovenskim učiteljstvom, ki je bilo povezano z njegovim petletnim bivanjem na Prevaljah v času po plebiscitu, se je zavedal pomembnosti vloge tega učiteljskega gibanja v politični zgodovini Slovencev: saj je "*vodilo do emancipacije učiteljske stanovske organizacije [...] od podrejenosti politični stranki do združitve obeh stanovskih organizacij na sindikalni, nestrankarski ostanovi*". Slovensko učiteljstvo na Koroškem je bilo v plebiscitnem času vse povezano v eni politično nevtralni stanovski organizaciji, od jeseni 1920 pa so ti ljudje v velikem številu službovali v obmejnih krajih okrajev Prevalje in Radlje ob Dravi (Marenberg). Tako so še bolj občutili politično razcepljenost učiteljstva v dve stanovski organizaciji (v UJU in Slomškovo zvezo), "*ki sta bila dejansko privesek obeh odločilnih političnih strank, liberalne in klerikalne*". Učitelj Rudolf Mencin je posebej občutil, da je večinska učiteljska organizacija UJU, ob razglašanju za napredno, "*bila pritiklina stranke, ki je podpirala centralistično čaršijsko politiko*". Zanj je bilo "*geslo o narodnem in*

zavrnilo s 'Starec, tiho bodi!'. E. Gangl: 'Starec, tiho bodi!', UT, 29. 7. 1926, 3. K članku tov. Gangla, UT, 4. 8. 1926, 3. A spor gotovo ni bil le generacijski, saj je 69-letnega Jelenca nasledil kot poverjenik 63-letni Anton Gnus. Janko Štefe: Odprto pismo, UT, 4. 8. 1926, 4; Ivan Štefe: Izjava, UT, 16. 12. 1926, 4. 'Starec, tiho bodi!', Edinstvo, 30. 9. 1926, 7. Zadevo je 8. 9. 1926 obravnavalo posebno razsodišče pod vodstvom R. Plavšaka, šolskega upravitelja v Trbovljah. Gangla sta zastopala A. Rape in F. Juvanec, "*mladega Štefeta tov. M. Ramovš*".

⁷⁸ F. L. [Fortunat Lužar]: O postanku Deklaracije, SU, 15. 7. 1926, 133. Seja glavnega odbora UJU v Beogradu, UT, 24. 3. 1927, 1 (Skulj).

⁷⁹ Ivan Dimnik: Poslano. 'V obrambo in rešitev stanovske časti, UT, 22. 4. 1926, 6. Šlo je za njegov članek Za etične, kulturne in socialne vrednote naše organizacije, UT, 15. 10. 1925, 1.

⁸⁰ Natolcevanje; Hren: Občni zbor Učiteljske tiskarne; Ivan Dimnik: Ne igrajte se z ognjem; vse v UT, 25. 6. 1926, 2. Jelenc je pred celjsko skupščino tudi objavil letak 'Deset zapovedi' v potrditev svoje usmeritve. Po kratki, a kritični ugotovitvi Petra Močnika je s tem pokazal, da ne sme od Jelenca nihče pričakovati "*niti najmanjše obzirnosti, kdor tudi načelno ne soglaša*" z njim. Peter Močnik: Odprto pismo ..., UT, 9. 7. 1926, 6 in Ivan Dimnik: Vsem, ki so prejeli Jelenčeve 'Resnice', UT, 10. 6. 1926, 4. V polemiki omenja Dimnik tudi svoj članek oktobra 1925 v 39. številki lista o vrednotah organizacije, ko je spoznal "*bivšo smer stanovske politike za kvarno*".

državnem edinstvu simbol protislovenske politike naše liberalne stranke". Iz takšnih in podobnih razmišljanj se je tako v zavesti odgovornosti do usmeritve slovenske učiteljske stanovske organizacije rodila deklaracija učiteljstva za Mežiško dolino, ki je postavila načelen program za to stanovsko gibanje učiteljstva.⁸¹ Da je bil prav Rudolf Mencin "*idejni vodja borbe za Deklaracijo*", je poudarilo julija 1939 tudi uredništvo jubilejne številke Učiteljskega tovariša ob njegovem članku o tej temi. Tudi sam Mencin je bil še 40 let od dogodkov upravičeno ponosen na svoje sodelovanje pri neodvisnosti učiteljske stanovske organizacije od političnih strank.⁸² To učiteljsko gibanje je po njegovih besedah pomenilo tudi nasprotovanje kulturnemu unitarizmu, političnemu in gospodarskemu edinstvu ter zavzemanje za enakopravnost treh narodov v državi, s tem pa zgodovinsko dejanje za ureditev razmer v državi. A dosledno uveljavljanje načel deklaracije je bilo še težje po 6. 1. 1929 v novih političnih razmerah v državi.⁸³

---

4. Celjska deklaracija UJU in Slomškova zveza

Slomškarji so komentirali *deklaracijo* že v prvi januarski številki (1926) svojega glasila 'Slovenski učitelj' in jo lepo sprejeli. Omenjali so nekaj pomislekov in si želeli vstopiti v celoti v UJU, ki bi tako obsegala 'Društvo meščanskošolskih učiteljev', 'Savez hrvatskih učiteljev',⁸⁴ 'Slomškovo zvezo' in morda še kakšno drugo stanovsko organizacijo učiteljstva. Ob določilu, da poleg UJU ne obstaja nobena druga stanovska organizacija osnovnošolskega učiteljstva, bi ne moglo priti do tega, kar je bila realnost na Primorskem: Slomškova podružnica v Idriji je bila članica 'Zveze slovanskih učiteljskih društev' v Trstu.⁸⁵ Takšna 'federativna' stanovska organizacija se je zdela F. Lužarju bolj naravna in priporočljiva, so pa bili veseli začetkov zblizanja in združevanja v UJU.⁸⁶ Tako se je v 'Slomškovi zvezi' ob potrebi po združenju osnovnošolskega učiteljstva vpletala še misel o nujnem povezovanju katoliško usmerjenega učiteljstva. Lužarjevo stališče je pozneje zamenjalo mnenje o UJU kot edini stanovski organizaciji in o katoliško usmerjenih učiteljih kot članih posebne kulturne (tj. idejne) družbe.

V odgovoru Lužarju je v 'Učiteljskem tovarišu' B. Medvešček zavrnil strahove pred centralizacijo in poudaril osamosvojitve stanu kot cilj deklaracije: "*neodvis-*

---

⁸¹ SŠM, arhivska zbirka, fasc. 113, biografije. R. Mencin, Nekaj življenjepisnih beležk (1963). F. Roš poudarja, da so za *deklaracijo* "vse odločnejše nastopali naši najnaprednejši tovariši - oni iz Mežiške doline, v prvi vrsti socialisti - marksisti". Fran Roš: Učiteljstvo v boju za napredek šolstva. V: Celjski zbornik 1969-70, str. 236.

⁸² Rudolf Mencin: Ob 40-letnici "celjske deklaracije", Prosvetni delavec, 15. 11. 1966, 3-4. S tem preglednim člankom (ki ima nadnaslov Ne maličimo zgodovinskih dogodkov!) se je zavzeto odzval na pomanjkljiv zapis v Večeru 23. 6. 1966.

⁸³ Rudolf Mencin: Deklaracija slovenskega učiteljstva iz leta 1926 in njene miselne osnove, UT, 6. 7. 1939, 6-7.

⁸⁴ Minister prosvete je 11. 3. 1925 na podlagi zakona o zaščiti države ukinil SHUD (Savez hrvatskih učit. društev), SU, 1. 5. 1925, 76.

⁸⁵ Kakor bi to dilemo razrešili kar - Italijani. Primorske razmere (prim. SU, 15. 11. 1926, 190-191) z odpuščanjem slovenskega učiteljstva, ukinjanjem tudi njihovih društev in slovenskega šolstva, so vplivala tudi na povezovanje učiteljskih društev. UT, 25. 2. 1926, 2 omenja, da je bilo nasprotovanje med Slomškovo podružnico in Zvezo slov. učit. društev na Primorskem, odpravljeno leta 1924. Ob krčenju učiteljstva in s tem članstva sta se ob že uveljavljenem sodelovanju obe učiteljski društvi v Idriji - združili. Prim. Branko Šuštar: Posebnosti razvoja učiteljskega društva Slomškova zveza v Idriji 1901-1924. V: Šolska kronika, 2006, str. 41-60.

⁸⁶ F. L. [Fortunat Lužar]: Beseda o deklaraciji, SU, 15. 1. 1926, 31.

nost napram vsem političnim strankam in prelomitev tradicije" - za vse, tudi za Slomškovo zvezo! Depolitizacijo in osamosvojitve pa so lahko dosegli le, če bo vsak "*pustil klerikalno in liberalno (tako zvano demokratično, radikalno, svobodomiselnost, radičevsko in podobno) gorjačo pred durmi ...*". Nato je pisal kar o novi organizaciji, o prerojenju.⁸⁷ Deklaracija je tudi med učiteljski povzročila precej "*valovanja*". Glasnik jugoslovanske učiteljske mladine 'Učiteljska omladina', ki ji je bil glavni in odgovorni urednik tudi Ivan Dimnik, se je zavzel za prosto pot mladini v idejnem smislu. Jože Jurančič je zatrdil, da je dotedanja idejna smer v UJU bila zakoreninjena v predvojni dobi, prevzeta od politične organizacije, ki ji je tedaj pripadala večina učiteljstva. Vse poudarjanje svobodomiselnosti, naprednosti in spremljanje stališč lastnega in nasprotnega političnega tabora, polemike s Slomškovo zvezo so mu bili pomanjkanje samostojnosti in plitvo pojmovanje nacionalne misli.⁸⁸

Na razmišljanja slomškarjev o vstopu v UJU opozarjajo tudi razprave na zborovanih podružnic že v začetku leta 1925. V Novem mestu so 10. 1. 1925 poročali o sklepih 'Slomškove zveze' 3. 1. in podprli sodelovanje oz. ustanovitev le stanovske organizacije, a naj bi bila utemeljena "*samo pod pogoji iz leta 1919/20*".⁸⁹ Ko se je v začetku leta 1926 kazala stanovska in nepolitična usmeritev učiteljstva v UJU, je to z nekaterimi pripombami sprejela tudi Slomškova zveza. Tako so člani vodstva Slomškove zveze že kmalu po 10. januarju 1926, že po spremembah v vodstvu in novi usmeritvi UJU, poiskali stik s to učiteljsko organizacijo. A resne pogovore so lahko nadaljevali po celjski skupščini UJU,⁹⁰ ko so sredi septembra 1926 v 'Slovenskem učitelju' tudi ponatisnili *Deklaracijo o smeri stanovske politike*.⁹¹

Misel o skupni stanovski organizaciji so člani Slomškove zveze pozdravljali tudi na svojem zborovanju v Kranju 6. 2. 1926, saj so ravno oni najteže občutili posledice, da niso imeli "*zaščite v skupni organizaciji*". Zaradi slabe izkušnje leta 1919, ko so jim "*pelj isto pesem o nestranskarstvu in svobodi prepričanja*" ter zvalili marsikaterega njihovega člana v svoje vrste, pa so se malo obotavljali. Kljub vsemu so slomškarji verjeli v iskrenost predlagateljev deklaracije, katerih jedro so sestavljali tisti, "*ki so prišli iz naše nekdanje zemlje*" (tj. Primorci, pa tudi Korošci) in so občutili bridkost preganjanja. Niso pa bili prepričani, če imajo predlagatelji večino v UJU in jih ne bo nasprotna struja preglasovala. Zato so bili za malo čakanja. Ob iskrenih namelih večine v UJU pa so pristali na razpust Slomškove zveze kot stanovske organizacije, a zahtevali, da še naprej ostane kot kulturna organizacija. Pričakovali so ob iskrenem stališču UJU pogajanja s 'Slomškovo zvezo' kot celoto.⁹² Po sprejetju deklaracije na celjskem zborovanju so bili tudi slomškarji prepričani, da v UJU mislijo resno. Do zborovanja gorenjske podružnice Slomškove zveze 4. 10. 1926 se niso več vznemirjali niti nad dejstvom, da je del članov UJU, nasprotnikov deklaracije, celo ustanovil svoje društvo. Kot kaže, so bile do

⁸⁷ B. Medvešček: Deklaracija, 'Slovenski Učitelj' in mi vsi., UT, 25. 2. 1926, 2.

⁸⁸ Bogdan Jurančič: Mladini prosta pot, Na Remšniku, dne 16. febr. 1926, Učiteljska omladina, 25. 2. 1926, 1-2; št. 5; 9. redni sestanek, n. d. 4.

⁸⁹ P.M.Š.: Zborovanje novomeško-črnomeljske podružnice 'Slomškove zveze', SU, 1. 2. 1925, 13-14.

⁹⁰ Zborovanje zastopnikov okr. društev UJU iz Slovenije v Celju. UT, 17. 2. 1927, 1

⁹¹ Deklaracija o smeri naše stanovske politike, SU, 15. 9. 1926, 142-143, UT, 22. 7. 1926, 1. A. Skulj, J. Kobal: Članstvu!, UT, 7. 10. 1926, 1.

⁹² K. H. [Kr. Hafner], Zborovanje Slom. zveze za kranjski in radovljiški okraj, SU, 15. 3. 1926, 60.

tedaj vse zapreke združitve skoraj že odstranjene, odprto je ostajalo samo še vprašanje objavljanja v pedagoškem glasilu 'Popotnik'.⁹³

Kljub temu da so bila poleti 1926 splošna pričakovanja združitve slovenskega učiteljstva v skupno učiteljsko organizacijo, je Slomškova zveza pripravila 22. in 23. 8. 1926 v Šentvidu pri Ljubljani svoj občni zbor in zborovanje. Učiteljstvo je bilo tedaj res drugačno: v počitniški zadnji tretjini avgusta je lahko zborovalo res le društvo, v katerem so bili "*člani prežeti*" z društvenimi idejami. Prvi dan sta bili cerkveni slovesnosti in zborovanje društva 'Krščanska šola', ko so navdušeni govori vneli zbrane za krščansko vzgojo mladine. Na zborovanju Slomškove zveze 23. 8. 1926 v društvenem domu v Šentvidu je predsednik Ivan Štrukelj pokazal na težave, ki jih je imel učiteljski stan tudi pod tedanjim režimom ministra Radića in prosvetnega šefa dr. Lončarja, ki sta v Sloveniji uveljavila prizadevanja za depolitizacijo šolstva, kar so vsi pozdravljali.⁹⁴

"Kljub novim viharjem, ki jih je Slomškova zveza in njeni člani ob času brezpravnosti prestajala, jim niso mogli uničiti veselja do dela in nadaljnje izobrazbe," je tajnica društva Anica Lebar predstavila zborovanja podružnic Slomškove zveze. Člani Slomškove zveze so se razveselili "znane 'Deklaracije'" in o njej razmišljali, a "neprijatelji naši" do tedaj njihove organizacije še niso upoštevali. Vse, kar so slomškarji storili v podporo deklaraciji, je bilo tako "prostovoljno delo." A ohranili so upanje, da se razjasni položaj po vseh skupščinah in zborovanjih UJU. "*Članki v glasilu so ogledalo društvenega delovanja*," je poudaril Lužar kot urednik 'Slovenskega učitelja'. Ker so bile zaradi deklaracije "*razmere posebno napete*", je opustil vsako pisanje, ki bi lahko oviralo skupno stanovsko organizacijo.⁹⁵ Za podružnico za okraj Ljubljana okolica je bilo leto 1925 "*leto premestitev in preganjanja*". Zavzemali so se za zastopanost učiteljstva v stranki (seveda SLS) zaradi zavzemanja za interese šolstva. Hkrati pa so vsi člani soglašali, da je "absolutno potrebna enotna stanovska organizacija". A kljub temu naj bi ostala Slomškova zveza "kot poseben kulturni klub". Tako so kot odgovor deklaraciji UJU zahtevali od vodstva Slomškove zveze, da "*da ubira pot, ki bo vodila k zbližanju in končnemu udruženju v enotno stanovsko organizacijo*".⁹⁶

Poročali so tudi o trpljenju posameznih članov podružnice Slomškove zveze iz radovljiškega okraja, kjer je bil "*pod Pestotnik-Pribičevičevo ero*" nadzornik Baraga. Vsa ta preganjanja "*članom niso vzela poguma*", še utrdila so njihovo prepričanje in pridobili so si še več prijateljev, nekeje so bile podružnice bolj drugod pa manj aktivne.⁹⁷ Volitev odbora Slomškove zveze na občnem zboru 23. 8. 1926 je spet prinesla stari-novi odbor s predsednikom Ivanom Štrukljem.⁹⁸ Predsednik je na zborovanju govoril tudi o deklaraciji in uvodoma prebral svoj spis iz 'Slovenskega

⁹³ K. H. [K. Hafner], Zborovanje gorenjske podružnice Slomškove zveze, SU, 15. 11. 1926, 184.

⁹⁴ Občni zbor Slomškove zveze, SU, 15. 9. 1926, 152-158. Glavna skupščina Krščanske šole, SU, 15. 9. 1926, 151.

⁹⁵ Občni zbor Slomškove zveze, SU, 15. 9. 1926, 152-158.

⁹⁶ Š[trukelj], Občni zbor Slomškove zveze, SU, 15. 9. 1926, 152-158; posebej 155.

⁹⁷ K. H. [Krista Hafner]: Zborovanje Slom. zveze za kranjski in radovljiški okraj, SU, 15. 3. 1926, 59-60. Š[trukelj]: Občni zbor Slomškove zveze, SU, 15. 9. 1926, 157.

⁹⁸ Prav tam, 152-158; posebej 157. Predsednik Iv. Štrukelj, podpredsednica ga. Kleinmayer - Sadar, tajnica Anica Lebar, blagajnik R. Wagner, urednik F. Lužar, knjižničar Pavel Lavrič, upravnik podpornega sklada Avgust Pirc, odbornica Anica Ojstriševa, pregledovalca računov Ignacij Labernik in Ivanka Cegnarjeva, raziščišče ga. Franja Zemmetova, Janko Bajec in Franc Silvester.

učitelja' leta 1919 o temelju skupne stanovske organizacije.⁹⁹ Nekateri člani deklaracije (1, 4-6, 9) so po mnenju centralnega odbora zahtevali "*jasen komentar*", kar so zbrani podprli. Proti sta bila le dva: eden od teh za sprejem deklaracije brez popravkov. Med predlogi, ki so jih še sprejeli, so bili tudi zahteva za svobodno kulturno ali politično delo članov UJU ter za načela pri podpori učiteljskišnikom. Na koncu so se zavzeli za svoje krivično predstavljene člane in v dokaz, da UJU misli resno s stanovsko depolitizacijo, predlagali, da naj se poverjeništvu Ljubljana zavzame za teh osemnajst kolegic in kolegov.¹⁰⁰ Da bi čim prej imeli skupno učiteljsko organizacijo, so se odločili, naj odbor Slomškove zveze seznaní o teh sklepih ljubljansko poverjeništvu UJU. Sprejeli so tri resolucije in ob protestnem izstopu iz vseh kulturnih organizacij so se namenili ravnati enako "*kot tovariši v UJU*". Druge stanovske predloge o odpravi krivic so odložili, saj so resno pričakovali, da bodo mogli Slomškovo zvezo "*v bližnjem doglednem času stanovsko likvidirati*".¹⁰¹

Sredi septembra 1926 je 'Učiteljski tovariš' poročal, da si želi Slomškova zveza stikov z UJU z namenom ustanovitve enotne učiteljske organizacije, ob depolitizaciji pa se je kazala možnost oblikovanja organizacije kot sindikata.¹⁰² Člani vodstva poverjeništvu UJU se 25. 9. 1926 s predstavniki Slomškove zveze niso pogajali, temveč so pojasnjevali deklaracijo, ki poleg skupne UJU ni priznavala drugih stanovsko-političnih organizacij osnovnošolskega učiteljstva. Podrobno je o tem poročal strokovni tajnik Kobal 2. 2. 1927 na seji širšega sosveta UJU - tudi zaradi nasprotnikov deklaracije, zbranih okoli 'Edinstva', ki so očitali UJU kar 'pakt' s Slomškovo zvezo. O tem so se razpisali v drugi številki 'Edinstva' konec oktobra 1926 in ponovili v začetku 1927 z zatrjevanjem: "*Mi pa ostanemo na naprednem šolskem in učiteljskem programu*".¹⁰³ Posebej so člani vodstva UJU na sestanku s Slomškovo zvezo poudarili, da organizacija ne krati svobode mišljenja in vesti. Slomškarji so povedali svoje pomisleke, na splošno pa so se z deklaracijo popolnoma strinjali. Ker so se leta 1919 pogajanja med Zavezo in Slomškovo zvezo razbila prav ob vprašanju preoblikovanja Slomškove zveze v kulturno organizacijo, ki bi se ukvarjala "*le z znanstveno pedagoškimi vprašanji na pozitivno krščanski osnovi*", so to temo načeli tudi tokrat. Ožji sosvet ljubljanskega poverjeništvu UJU je pojasnil, da deklaracija tega ne brani, so pa želeli, da se takšna organizacija ne oblikuje na podlagi okrajnih podružnic po zgledu UJU. Predstavniki Slomškove zveze so tako razjasnili dileme in pot k enotni organizaciji je bila odprta. Slomškarji so tako pristali, da se njeni člani pridružijo okrajnim društvom UJU, Slomškova zveza se "*likvidira in se učiteljstvo ujedini v enotni organizaciji na strogo stanovski podlagi*".¹⁰⁴

Vse na kratko, brez zapletov in evforije. Novico so povzeli tudi učiteljski listi v državi. 'Narodna prosveta' se je veselila, da je do tedaj "*separatno organizirana*"

⁹⁹ I. Štrukelj: Kakšen bodi temelj skupne stanovske organizacije, SU, 15. 6. 1919, 135-137.

¹⁰⁰ Štrukelj: Občni zbor Slomškove zveze, SU, 15. 9. 1926, 158.

¹⁰¹ Štrukelj: Občni zbor Slomškove zveze, SU, 15. 9. 1926, 152-158.

¹⁰² Iz seje ožjega sosveta Pov. UJU Ljubljana, ki je potekala dne 12. septembra 1926, Slomškova zveza, UT, 16. 9. 1926, 3; Peter Jereb, Za učiteljski sindikat, UT, 23. 9. 1926, 1.

¹⁰³ Na narodnem in naprednem programu (Ob obletnici 'deklaracije'), Edinstvo, 29. 1. 1927, 1-2. "*Mi pa ostanemo na naprednem šolskem in učiteljskem programu. Napredni in svobodnomisljeni učitelji ostanemo. To so tradicije posvetnega učiteljstva.*"

¹⁰⁴ Delovanje ožjega sosveta Pov. UJU Ljubljana, UT, 14. 10. 1926, 2. Zborovanje zastopnikov okr. društev UJU iz Slovenije v Celju, UT, 17. 2. 1927, 1 (Slomškova zveza).

Slomškova zveza vključena v *udruženje UJU*, in upala, da bodo zgledu sledili še drugi. Le 'Edinstvo' je "v *premislek deklarirašem naprednega mišljenja*" pisalo proti včlanjevanju slomškarjev v UJU. In kam so dali križ, ki je ločil slomškarje od naprednih učiteljev, so spraševali. Če bodo slomškarji gojili svoje "*kršč. pedagoško naziranje*" v Slomškovi družbi, pa so drugi postavljali vprašanje o "*gojitvi pedagoške vede svobodomiselnega svetovnega naziranja*".¹⁰⁵ Da je nastalo Edinstvo zaradi vstopa Slomškarjev v UJU, ni bil le očitek J. Macarola v 'Učiteljskem tovarišu', temveč so temu odkrito pritrdili tudi sami Edinjaši. Točke o narodnem in državnem edinstvu niso imela pravila UJU niti leta 1920, pozneje pa so se tega spomnili pristaši Edinstva, "*da preprečimo vstop v UJU članom bivše Slomškove zveze*". Zatrjevali so, da so se deklarasi izogibali 'nedolžnemu izrazu' o državnem in narodnem edinstvu, da so dobili v svoje vrste tiste ljudi "*klerikalnega mišljenja*", za katere ni imel 'Učiteljski tovariš' "*nikoli lepega imena*".¹⁰⁶

Sosvet ljubljanskega poverjenišva UJU je 27. 10. 1926 še razpravljal o dopisu Slomškove zveze o Popotniku in Učiteljskem konviktu in ugotovil, da med obema organizacijama ni bilo "*nikakih bistvenih zaprek za združitev*" na temelju deklaracije in pravil UJU.¹⁰⁷ Tako so spomladi 1927 lahko v 'Učiteljskem tovarišu' zapisali, da niso razbijali učiteljske organizacije, temveč so vanjo pripeljali še tiste, "*ki so bili zunaj zaradi nestrpnosti lastnih kolegov*".¹⁰⁸ Liberalna stran je tako potrdila, kar so zatrjevali v 'Slomškovi zvezi' ves čas: da je njihovo organizacijo leta 1900 rodila potreba, saj so tako odgovorili na nasprotovanje "Zaveze" katoliško mislečemu učiteljstvu.

Kmalu je res prišlo do 'stanovske likvidacije' Slomškove zveze. Izredni občni zbor Slomškove zveze v Ljubljani je 13. 11. 1926 sklenil, "*da preneha*" njihova stanovska organizacija. Po sprejetju celjske deklaracije UJU, predlogih avgustovskega občnega zbora 'Slomškove zveze', pojasnilih sosveta UJU poverjenišva Ljubljana so odstranili vse zapreke, ki so bile 26 let "*povod dveh stanovskih organizacij*" učiteljstva. Katoliško usmerjeno učiteljstvo se je kulturno organiziralo v novem društvu 'Slomškova družba', ki je imelo namen "*gojiti pedagoško vedo na krščanskem svetovnem naziranju*" in poleg učiteljstva vključevati tudi podpornike društva. Razglas so podpisali Ivan Štrukelj, Anica Lebar in Fortunat Lužar.¹⁰⁹ Že na zadnjem rednem občnem zboru Slomškove zveze avgusta 1926 v Šentvidu so "*čutili*", da se vedno bolj približujejo stanovski združitvi v UJU. Na širši seji Slomškove zveze so 16. 1. 1926 sklenili, da ukinejo stanovsko organizacijo in jo s spremembo društvenih pravil preoblikujejo samo v kulturno organizacijo. Tako je na izrednem občnem zboru novembra 1926 je s 128 glasovi za in enim proti "*prenehala Slomškova zveza kot stanovska organizacija in je nastala Slomškova družba kot kulturna organizacija, ki goji pedagoško vedo na katoliškem svetovnem naziranju*".¹¹⁰

¹⁰⁵ Likvidacija 'Slomškove zveze', UT, 28. 10. 1926, 2. V premislek deklarirašem naprednega mišljenja, Edinstvo, 8. 12. 1926, 1-2. O "gojitvi" pedagoške vede učiteljstva svobodomiselnega naziranja je na zborovanju učiteljskega društva za ljubljansko okolico vprašal Germek urednika Dimnika. - Kam so djali križ?, M. T., Načela in zapreke, Edinstvo, 8. 12. 1926, 7.

¹⁰⁶ Dragoceno priznanje, Edinstvo, 25. 2. 1927, 5.

¹⁰⁷ Delovanje ožj. sosveta Pov. UJU Ljubljana (Poročilo o seji z dne 27. 10. 1926), Slomškova zveza, UT, 4. 11. 1926, 3.

¹⁰⁸ -i.: Učiteljska društva so nam bila vse ... UT, 21. 4. 1927, 3.

¹⁰⁹ Učiteljstvu, SU, 15. 11. 1926, 161.

¹¹⁰ F. L.[užar]: Pedagoški dan 'Slomškove družbe', SU, 1. 6. 1927, 71-72.

'Učiteljski tovariš' je tako 18. 11. 1926 lahko izšel z naslovom: "Enotna stanovska fronta slovenskega učiteljstva je - ustvarjena". Objavili so razglas učiteljstvu s Štrukljevim podpisom in obsežen komentar. V njem je poudarjen 'ta zgodovinski dogodek' z obnovitvijo stanovske sloge po 26 letih, saj se je učiteljstvo otreslo "*peg preteklosti*". Z zmago ideje 'stanovskega 'edinstva' se je začela kar renesansa učiteljskega stanu in šolstva. In boj UJU za skupne stanovske interese učiteljstva, tudi proti lastnim strankam, če nasprotujejo tem interesom, je bil boj "*našega novega učiteljskega sindikata*".¹¹¹

Kljub jasnemu določilu deklaracije, da mora biti vsakemu v organizaciji zajamčena enakopravnost, svoboda vesti in mišljenja, pa tudi neoviranega kulturnega udejstvovanja, pa je snovanje novega kulturnega (idejnega) društva, ki bo gojilo pedagoško vedo na krščanskem pogledu na svet, sprožilo tudi pomisleke. 'Učiteljski tovariš' je tiste člane UJU, ki so videli v nastajajoči "*Slomškovi družbi prikrito 'Slomškovo zvezo'*", spodbujal k akademskemu pogovoru brez strahu. Pisali so, da so stanovska enotnost ter "*politična in kulturna svoboda za vse*", ter pričakovali, da kulturne organizacije ne bodo "*avantgarde' za naskoke in kulturna nasilja*".¹¹² Kljub vsemu je bila pot do stanovske enotnosti slovenskega učiteljstva pravzaprav proces: vključevanje katoliško usmerjenih učiteljev, dotedanjih članov Slomškove zveze, v okrajna učiteljska društva UJU je pospremil izstop nekaterih tradicionalno liberalnih učiteljev. Ti "*nasprotniki naše enotne stanovske organizacije*" so ustanovili "*svojo lastno separatistično organizacijo*", kot je to predstavil strokovni tajnik UJU.¹¹³ Ta manj strpen del učiteljstva, zbran v društvu Edinstvo (1926-1928) in povezan z glasilom istega imena, se je šele po dveh letih znova vključil v učiteljsko organizacijo UJU.¹¹⁴ Kot je ta "*idejni prevrat*" med slovenskim učiteljstvom, ki je leta 1926 dosegel neodvisnost učiteljske organizacije od neposrednega vpliva političnih strank, pozneje ocenjeval glavni pobudnik deklaracije, sta bila deklaracija in učiteljsko gibanje, povezano s tem, le epizoda v zgodovini slovenskega učiteljstva. A hkrati je bila "*to svetla točka*" idejnega življenja učiteljstva, ko so "*staro mržnjo med obema učiteljskima taboroma pokopali ...*".¹¹⁵

Branko Šuštar

NEW ORIENTATION OF SLOVENE TEACHERS IN 1926. THE CELJE DECLARATION
ON THE DEPOLITICISATION OF THE TEACHERS' PROFESSIONAL ORGANISATION

S u m m a r y

Initially the Association of Slovenian Teachers' Societies (Zaveza slovenskih učiteljskih društev, 1889) brought together all of the primary school teachers in the majority of Slovenian provinces. When towards the end of the 19th century this teachers' professional organisation became distinctively liberally oriented in the political sense, the teachers of Catholic persuasion established their own

¹¹¹ R-ež: Enotna stanovska fronta slovenskega učiteljstva je - ustvarjena, UT, 18. 11. 1926, 2.

¹¹² Politična in kulturna svoboda za vse!, UT, 25. 11. 1926, 1. Zborovanje zastopnikov okr. društev UJU iz Slovenije v Celju, UT, 17. 2. 1927, 1. UJU, fasc. 10, 1926/27, Josip Kobal, Tajniško poročilo, 3-4.

¹¹³ SŠM, arhivska zbirka, UJU 1916/27, Tajniško poročilo (Josip Kobal), 2. 2. 1927, 2-3.

¹¹⁴ Dolenc: Kulturni boj, str. 222-223. Branko Šuštar: Z združitvijo razdeljeno učiteljstvo: odpor učiteljskega društva "Edinstvo" zoper enotnost učiteljske organizacije UJU 1926-1928. V: Kronika 2009, izredna številka, str. 363-380.

¹¹⁵ Rudolf Mencin: Ob 40-letnici "celjske deklaracije". V: Prosvetni delavec, 15. 11. 1966, št. 3-4.

association (the Slomšek Association / Slomškova zveza, 1900-1926). Such divisions did not take place in the professional society of secondary school teachers. The politicisation of teachers mostly served both main political parties, but not the teachers. The influence of individual teachers' associations depended on the political success of parties they were connected with. Through the experience of cooperation in the years of distress during World War I and the impressive integration immediately after the war, the teachers tried to re-establish a joint organisation for all Slovenian primary school teachers. Even though a significant percentage of teachers supported the professional association of all Slovenian teachers, the traditional leadership with the liberal Luka Jelenc managed to preserve the liberal character of the largest teachers' organisation (Zaveza, since 1920 UJU, the Ljubljana board, the Ljubljana jurisdiction). At least for some of the Slovenian teachers, linked to the liberal Pribičević's SDS, it was impossible to be active in the same professional organisation as their colleagues who were closer to political Catholicism. For teachers frequent changes of the political authorities in the country in the years 1924/25, oscillating between one or the other political orientation, represented a form of a "cultural struggle", also with relocations and transfers to less favourable working positions. Among the teachers in the Slovenian Koroška region, who knew the importance of professional and national integration despite political differences from their experience with the Carinthian Plebiscite, the Declaration on the new orientation of the teachers' policy was drawn up, connected with the name of the teacher Rudolf Mencin (1879-1968) and the Teachers' Society for the Mežiška dolina Valley. Thus already in January 1926 the teacher's societies from the Koroška and Štajerska regions started implementing the non-political orientation of the Teachers' Organisation (UJU - Association of Yugoslav Teachers, the Ljubljana board) as a joint teachers' association, open for all teachers. After a lively debate in the "Učiteljski tovariš" journal, the teachers' societies adopted such orientation of this organisation with a great majority at the annual meeting of the UJU board in Celje on 17 July 1926. This Declaration allowed for the teachers of various ideological and political orientations to be active within a single professional organisation and address the professional and trade union issues of teachers. In the time of the Minister of Education Stjepan Radić, this professional integration of the politically divided teachers was also supported by the Slovenian school administration, led by Dr. Dragotin Lončar since November 1925. Thus in the end of 1926 the dual nature of the Slovenian teachers' professional and trade union associations came to an end, since teachers of Catholic persuasion also joined the UJU regional teachers' societies. The Slomšek's Association was disbanded by its members on 13 November 1926 after more than 25 years, and Slomšek's Society was founded as an exclusively cultural society which published a pedagogical journal. Even the few but loud opponents of the Declaration, who gathered around this Society and its journal "Edinstvo", accepted the new non-political orientation of the UJU teachers' association two years later.